UKRÁN OKTATÁS- ÉS TUDOMÁNYÜGYI MINISZTÉRIUM
UNGVÁRI NEMZETI EGYETEM
UKRÁN–MAGYAR OKTATÁSI-TUDOMÁNYOS INTÉZET
MAGYAR FILOLÓGIAI TANSZÉK

Száraz Adrienn

Feladatok és táblázatok magyar nyelvtanból (alaktan)

Gyakorlati segédeszköz

az Ungvári Nemzeti Egyetem

másodéves magyar szakos hallgatói részére

Ungvár

2018

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА УГОРСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

Сароз Адріенн Ернестівна

Завдання і таблиці з сучасної угорської мови (морфологія)

Методичні розробки для студентів другого курсу
угорського відділення

Ужгород – 2018

Навчально-методичний посібник призначений для освоєння матеріалу, для проведення практичних занять із сучасної угорської мови (морфології). Кожен із розділів включає завдання для роботи студента.

Додаток включає комплексні тести та питання з сучасної угорської мови.

Література є орієнтиром для науково-дослідної роботи студента.

Методичний посібник стане корисним не тільки для студентів другого курсу угорського відділення, але й для учителів-філологів.

TARTALOM

SZÓALAKTAN (MORFOLÓGIA)…….6

A MORFÉMÁK ALAKI KÉRDÉSEI…….....9

TŐTÍPUSOK. AZ IGETÖVEK TÍPUSAI……12

A NÉVSZÓTÖVEK TÍPUSAI ……..15

TOLDALÉKOK. A SZÓKÉPZÉS…….18

AZ IGERAGOZÁS…….26

A NÉVSZÓRAGOZÁS……..….**34**

A SZÓÖSSZETÉTEL…….....41

A RITKÁBB SZÓALKOTÁSMÓDOK TÍPUSAI……...51

MINTAELEMZÉS……...57
KOMPLEX FELADATOK…….61
TÁBLÁZATOK ALAKTANBÓL……..68
ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK…….....89
A FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM JEGYZÉKE……91

Kedves hallgatók!

Korunkban a nyelvoktatás és a nyelvtanulás inkább nyelvhasználat-központú. Ugyanakkor szükség van a nyelvi jelenségek elemzéséhez a nyelvtani (= a grammatika) eszközök, a nyelvelemzési módszerek, eljárások ismeretére is. Változatlanul szükséges, sőt nélkülözhetetlen az alapozó leíró nyelvtani ismeretek megtanítása és megtanulása.

Ezzel a segédkönyvvel a magyar szakos másodikos egyetemi hallgatóknak kívánunk segítséget nyújtani a magyar grammatika alaktana témakörének elsajátításában gyakorlati feladatok által. Ezen feladatok és táblázatok összeállításakor felhasználtuk a következő, e témában megjelent tudományok műveket.

1. Adamikné Jászó Anna–Hangay Zoltán. Nyelvi elemzések kézikönyve. – Szeged: Mozaik Oktatási Stúdió, 1995.

2. Bachát László–Benkő László–Chikán Zoltánné. Leíró magyar nyelvtani gyakorlófeladatok. – Budapest: Tkk., 1983.

3. Balázs Géza. Érettségi témakörök, tételek. Magyar nyelvi gyakorlófeladatok. – Budapest: Corvina Kiadó, 1996.

4. Dr. H. Tóth István–Radek Patloka. Elemzési feladatok a magyar nyelvtani ismeretek erősítésére. – Prága, Károly Egyetem Filológiai Fakultásának Közép-európai Stúdiumok Szakcsoportja, 2000.

5. Grammatikai gyakorlókönyv. Szerkesztette: Lakatos Ilona. – Budapest: 2006.

6. H. Tóth István. Helyesírási munkafüzet a 6. évfolyam részére – Gyakorlatok és tollbamondások. – Bp.: Tinta Könyvkiadó, 2018. – 48 o.

7. Keszler Borbála–Lengyel Klára. Magyar grammatikai gyakorlókönyv. – Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2009. – 566 o.

8. Kótyuk István. Leíró magyar nyelvtani Gyakorlatok – feladatok. – Uzshorod: Kárpátaljai Területi Nyomda, 1986.

9. Magyar leíró nyelvtani segédkönyv. Szerk.: Faluvégi Katalin–Keszler Borbála–Laczkó Krisztina. – Budapest: Tkk., 1995.

10. Magyar nyelvi gyakorlókönyv. Szerk.: Hangai Zoltán. – Bp.: Trezor Kiadó, 1993.

11. Mai magyar nyelvi gyakorlófeladatok. I.. Szerk.: Keszler Borbála. –Budapest: Nemzeti Tkk., 1994.

A diákok a könyvet hasznosan lapozhatják a gyakorlati órákra, illetve a vizsgára való készüléskor. A benne található számos feladat segít a tanulóknak lemérni tudásukat.

A kiadványt használhatják a felsőbb évfolyamok hallgatói és a középiskolai tanárok is.

A szerző

SZÓALAKTAN (MORFOLÓGIA)

IRODALOM

1. Magyar grammatika. Szerk.: Keszler Borbála. – Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2000.

2. Magyar nyelv. Szerk.: Kiefer Ferenc. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 2006. – 54–109. o.

3. Tanulmányok a mai magyar nyelv szófajtana és alaktana köréből. Szerk.: Rácz Endre – Szathmári István. – Budapest: Tankönyvkiadó, 1987.

4. Kenesei István. A toldalékmorfémák meghatározásáról. //*Nyr*. 122 [1998]: 67–80. o.

VÁZLAT

1. A morfológia fogalma, tárgya, kapcsolatai más nyelvészeti tudományággal

2. A morféma fogalma

3. A morfémák csoportosítása

a) funkciójuk szerint

b) alakjuk szerint

c) jelentésük szerint

GYAKORLÓFELADATOK

1. Keresse meg és írja le az alábbi szavak (szóalakok) abszolút tövét (azt a tövet, amely további szóelemekre már nem bontható)! Például: *megyünk*, tő: *megy-*.

rakosgat, ferdén, darazsak, tavat, szőkébbek, havas, könnyen, méheket, legyen, jöjjenek, voltak, aludnom, fövő

2. Elemezze a szavak morfémáit a tanult szempontok alapján!

rendezhetőségében, képtelenségéhez, érthetetlenségének, erősebbiket, füstölgésére, ütegjeitől, fiaiéiéi, megmagyarázhatatlanabbikban, vágyakozásában, tapogatózásában, ésszerűtlenség, csipkedtető, tologathatnékja, barátaiméi, történelmiségétől, ehetnék, búbánatában, takargatásában

3. Írjon szavakat a megadott szóelem-képletek alapján! Szótő =1, képző = 2, jel = 3, rag = 4.

1 2 2 3 4	1 3 2 2 3
1 2 3 4	1 3 3 4

4. Bontsa szóelemeikre az alábbi példákat! (szótő: 1, képző: 2, jel: 3, rag: 4) Elemezze a morfémákat funkciójuk, jelentésük, alakjuk szerint!

a) arctalan, képzelnéd, gonoszkodásaikat, tedd, tehetetlenség, szövegeljetek, elemzést, óráitokkal, sorsuk, ölelnem

b) gyengéinkről, emlékezniük, dicsőséggel, számolgathattuk, dalaikat, táplálnak, melegíteniük, mulandóság, játékokkal

c) fénylő, fogd, várakoznotok, lelkesítettel, sorsuk, add, vetettetek, végtelenség, hallgatnunk,

d) ajánlataikból, legyen, többre, néznie, éghetetlen, kérned, jobbít, percig, fordulattal

5. Gyűjtsön 3-3 példát ezekhez a képletekhez!

a) szótő + képző;	**d)** szótő + jel;
b) szótő + rag;	**e)** szótő + kötőhang +képző;
c) szótő + kötőhang + jel;	**f)** szótő + kötőhang + rag

6. Csoportosítsa az alábbi szavakat aszerint, hogy melyek *szükségszerűen szabad,* melyek *potenciálisan szabad,* s melyek *relatíve szabad* tőmorfémák! Indokolja is!

madár, után, tesz, kinn, mert, lélek, három, egyedül, jaj, alig, persze, futva, ember, lélek, ki, fenn, barát, csók, ciripel, jár, meg, mos, lát, férfi, lány, tanul, kinn, gyors, néz, be, a, az, ó

7. Gyűjtsön minél több fiktív tövet tartalmazó szót! Bizonyítsa választását a megadott példához hasonlóan! Pl.: *borul – borít*

8. Keressen hasonló példákat az alábbi passzív tövet tartalmazó szavakhoz!

zör-get ból-ogat röp-köd tám-aszt vis-ong for-gat

9. Alkosson párokat az összetartozó kifejezésekből!

a) affixum 1) hang

b) morféma	2) olyan toldalék, amely megelőzi a tövet
c) fonéma	3) toldalék
d) alternáns	4) szóelem
e) prefixum	5) ragozási sor
f) paradigma	6) alakváltozat

10. Húzza alá a szósorokban azokat a szavakat, amelyek tőszavak!

macska, Katóka, bárka, rokka, asztalka, márka, madárka, atka, sapka, fiúcska, karika sajtó, tanuló, Sajó, síró, skorpió, olló, takaró, varázsló, borozó, zászló, alsó, kapcsoló, vágó

11. Bontsa szóelemekre a mondatok szavait!

A fejem se fájna.

Fejébe száll a dicsőség.

Elcsavarja a fejét.

Benőhetett volna már a feje lágya.

Ne szólj szám, nem fáj fejem.

A MORFÉMÁK ALAKI KÉRDÉSEI

IRODALOM

1. Magyar grammatika. Szerk.: Keszler Borbála. – Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2000.

2. Adamikné Jászó Anna–Hangay Zoltán. Nyelvi elemzések kézikönyve. – Szeged: Mozaik Oktatási Stúdió, 1999.

3. A mai magyar nyelv rendszere I–II. Szerk.:Tompa József. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1961.

4. A magyar nyelv könyve. Szerk.: A. Jászó Anna. – Budapest: Trezor Kiadó, 2004.

VÁZLAT

1. A morfémaalternáció

2. Az ún. „kötőhangzó”-probléma

3. A zérómorféma fogalma

4. Egyes szófajok szerkezeti képlete

5. A morfémákra-bontás problémái

GYAKORLÓFELADATOK

1. Mi a különbség az alábbi szópárok jelentése között?

vádoló – vádló	tároló – tárló
kerepelő – kereplő	taroló – tarló
gázoló – gázló	pároló – párló

2. Bontsa szóelemekre az alábbi szóalakokat!

a) kialvatlanságodat

b) szerepeltetésetekre

c) olvasgatva

3. Az előbbi feladat szóelemeit – az előhangzókat figyelmen kívül hagyva – sorolja be a morfémák jelentés és alak önállósága szerinti kategóriáiba!

4. Milyen szereppel rendelkeznek a különböző toldalékok, és hol helyezkednek el a szóalakban?

5. Függőleges vonallal határolja el a szóelemeket, és a szokásos számjelekkel jellemezze őket! Tehát: 1 = tő, 2 = képző, 3 = jel, 4 = rag; az igekötő összetételi tagnak, tőnek számít.

rágd	tegyed
tartsuk	elkedvetlenített
barátaimmal	naponkénti
felhalmoz	elkékül
nőül (megy)	higgyél

6. Válassza ki a rendhagyó elemszerkezeteket!

a) 1 + 3 + 3 +3 + 4

b) 1 + 1 + 3 + 2

c) 1 + 1 + 1 + 4

d) 1 + 4 + 2

7. Hány szóelemből áll az *elkelkáposztásítottalanítottátok* szóalak?

1. 10 vagy 11 elemből

2. 9 vagy 10 elemből

3. 8 vagy 9 elemből

4. 7 vagy 8 elemből

8. Mi lehet a zéró szóelem szerepe?

a) Az igében egyetlen szóelem sem lehet zéró, testesen kell jelölni az időt, a módot és a számot-személyt is.

b) A főnévi szóalakban jelölheti az egyes számot.

c) A főnéven több birtok esetén jelölheti az egyes szám 3. személyű birtokost.

d) A fokozható melléknéveknél zéró jelöli azt, hogy alapfokban állnak.

10. Az előhangzónak lehet szófaji megoszlást, szófaji és grammatikai különbséget jelölő szerepe.Igazolja ezt a szavak mondatba foglalásával!

hűsítők – hűsítőek	felelősök – felelősek
hódítók – hódítóak	mondd – mondod
családosok – családosak	fakanalat – Fakanált (újságnév)
add – adod	aranyat – Aranyt

11. Írjon példát a különböző szófajok lehetséges szerkezeti típusaira! Ügyeljen a zéró morfémák lehetőségére is!

igealakok:— (igekötő) + tőmorféma + (képzők) + módjel/időjel + igei személyrag

főnévi alakok:— tőmorféma + (képzők) + számjel + (egyéb jelek) + viszonyrag

főnévi igenevek:— (igekötő) + igető + (képzők) + a főnévi igenév képzője + a főnévi igenév személyragja

12. Írjon példát a következő morfémákból felépülő szóalakokra!

abszolút tő + képző + jel;	abszolút tő + képző + jel + rag;	abszolút tő + képző + rag
abszolút tő + rag + képző;	abszolút tő + jel + jel;	abszolút tő + jel + rag

13. Keressen az alábbi idézetben néhány olyan szót, amelyekben a toldalék előhangzóval kapcsolódik a szótőhöz! Írja le a szavakat szóelemekre bontva! Vigyázzon, hova kapcsolja az előhangzót!

Sárkány derekában kereste a szívet,
Ráakadt és bele kardvasat merített.
A sárkány azonnal széjjelterpeszkedett,
S kinyögte magából a megtört életet. (Petőfi Sándor)

TŐTÍPUSOK. AZ IGETÖVEK TÍPUSAI

IRODALOM

1. É. Kiss Katalin – Kiefer Ferenc – Siptár Péter. Új magyar nyelvtan.– Budapest: Osiris, 2000.

2. K. Balogh Judit. A t végű igék felszólító módjáról. In: Emlékkönyv Szathmári István hetvenedik születésnapjára. Szerk.: Laczkó Krisztina. –Budapest: ELTE, 1995. 29–34. o.

3. T. Somogyi Magda. A passzív igetövek leíró vizsgálata a magyarban. – Budapest: Akadémiai Kadó, 1987.

4. Benkő Loránd. A magyar fiktív (passzív) tövű igék. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1984.

VÁZLAT

1. **Tőtípusok**
2. **Az egyalakú igetövek fogalma**
3. **A többalakú igetövek fogalma, típusai**

GYAKORLÓFELADATOK

1. Csoportosítsa a következő igetöveket a tanult szempontok szerint!

sző, nő, eszik, esküszik, alszik, fut, lát, néz, vesz, fő, iszik, fúj, lesz ró, nyű lesz, van

2. Írja a szavak mellé a lehetséges tőváltozatokat!

sző _____ _____ _____ _____ _____

lesz _____ _____ _____ _____ _____

eszik _____ _____ _____ _____ _____

gyanakvó _____ _____ _____ _____ _____

megy _____ _____ _____ _____ _____

esküszik _____ _____ _____ _____ _____

3. Egészítse ki a táblázatot a fenti igealak mintájára, majd határozza meg a szavak tőtípusát!

	Nézd	Nézz	Nézzed	Nézzél	Tőtípus
Nő					
Lesz					
Fut					
Edz					
Fő					

4. Milyen tőváltakozás figyelhető meg az alábbi relatív szótövekben?

kerestesse, kezdeményezését, látogassa, mehessen, forradalmának

5. Alkosson három csoportot a szavakból a *tőtípusok* szerint!

hisz, verekedik, tülekedik, haragszik, eszik, alszik, telepedik, lesz, növekedik

6. Melyik a kakukktojás a tőtípus szempontjából?

a) céloz, terem, zörög, morog, kopog, kesereg, ácsorog

b) hajlik, fénylik, hanyatlik, hírlik, rémlik

c) sátor, halom, köröm, motor

7. Toldalékolja tetszés szerint az alábbi szavakat! Majd válogassa szét őket aszerint, hogy egyalakú vagy többalakú tőként szerepelnek-e a toldalék előtt!

kutya, bagoly, harap, toll, szegény, hisz, lámpa

8. A tőváltozatok eredményezhetnek egyenértékű alakváltozatokat (pl. varjúk – varjak, fátyolt – fátylat), vezethetnek jelentéselkülönüléshez (nője – neje, daruk – darvak), jellemezhetnek nyelvváltozatokat (nyelvjárási: mensz, köznyelvi: mész). Gyűjtsön még hasonló példákat!

9. Válogassa ki az alábbi igetövek közül azokat, amelyek időtartamot váltakoztatnak!

fűz, sír, hűt, csíp, búg, gyűjt, fúj, bír, nyújt, hív, dűl, gyújt, szűr, gyúl, tűzdel, rúg, szúr, nyúz,

fúl, zúg, sújt, vagdal, szór

10. Olvasa el a verset, s írja ki a benne található igetöveket, s elemezze azokat!

Édes, ékes apanyelvünk

Kezdjük tán a jó szóval: Tárgy esetben jót. Ámde tóból tavat lesz, nem pediglen tót. Egyes számban kő a kő, többes számban kövek. Nőnek nők a többese, helytelen a növek. Többesben a tő nem tők, szabatosan tövek, Aminthogy a cső nem csők, magyarföldön csövek. 49 Anyós kérdé van két vőm, ezek talán vövek? Azt se tudom mi a cö, egyes számú cövek? Csók – ha adják – százával jó, ez benne a jó. Hogyha netán egy puszit kapsz, annak neve csó? Bablevesed lehet sós, némely vinkó savas, Nem lehet az utca hós, magyarul csak havas. Miskolcon, ám Debrecenben, Győrött, Pécsett, Szegeden, Mire mindezt megtanulod, beleőszülsz idegen. Agysebész, ki agyat műt, otthon ír egy művet. Tűt használ a műtéthez, nem pediglen tüvet. Munka után füvet nyír, véletlen sem fűvet. Vágy fűti a műtősnőt. A műtőt a fűtő. Nyáron nyír a tüzelő, télen nyárral fűt ő.

Bencze Imre

11. Jelölje meg, melyik hat ige töve változik meg, ha az ige felszólító módját képezi!

tanul	mormol	visz	néz
számol	eszik	ír	alszik
vár	olvas	esküszik	ölel
hisz	figyel	elkap	vesz

A NÉVSZÓTÖVEK TÍPUSAI

IRODALOM

1. Bokor József. Szóalaktan. In: A magyar nyelv könyve. Szerk.: Adamikné Jászó Anna. Budapest: Trezor Kiadó, 1994. – 234–71. o.

2. Velcsov Mártonné. A szóelemek általános kérdései. In: A mai magyar nyelv. Szerk.: Rácz Endre. – Budapest: Tankönyvkiadó, 1988. – 85–113. o.

VÁZLAT

1. Egyalakú névszótövek fogalma, típusai

2. Többalakú névszótövek fogalma, típusai

a) mássalhangzós végűek:

b) magánhangzós végűek

GYAKORLÓFELADATOK

1. Milyen tőtípusba tartoznak az alábbi névszók? Elemezze a tanult szempontok szerint!

szó, alma, ifjú, sárga, kéz, ló, bogyó, erdő, haszon, könnyű, tő, tó, csonka, hosszú, homály, köröm, jó, lélek, barna, fű, lapos, kék

2. Párosítsa a névszókat tőtani viselkedésük szerint!

irodalom, tető, pokol, cérna, lé, odú, kevés, szörnyű, cső, sár, gyapjú, körte

3. A lélek és a három két tőtípus tulajdonságát egyesíti magában elválaszthatatlanul (=kevert tőtípus). Igazolja ezt az alternánsok megadásával! Gyűjtsön még kevert tőtípusba tartozó szavakat! (Vö.: Keszler MGr. 2000: 180.)

4. Mely földrajzi nevekből keletkeztek az alábbi családnevek? Milyen tőtípusba sorolhatók?

Somlai, Makai, Kállay, Brassai, Szoboszlai, Szendrei

5. Foglalja mondatba az alábbi szópárokat! Milyen jelentéskülönbséget eredményeznek a tőtani változatok?

éberen – ébren sója – sava

hűen – híven magja – magva

ó – avas borja – borjúja

6. Melyik állítás nem igaz a *lov-* tőre?

a) A *ló-* tő egyik változata.

b) Ez a tő jelenik meg a mássalhangzóval kezdődő toldalékok előtt.

c) A tő az időtartamot váltakoztató *v*-s tőtípusba tartozik.

d) A *v* eredetileg hiátustöltő elem volt.

7. Csoportosítsa az alábbi szavakat aszerint, hogy egy- vagy többalakú szótövek!

erdő, bokor, vár, kabát, szék, eszik, fut, fa, tép, ökör, ló, lő, lát, mező, sír, tíz, só, szól, papír, borjú, tol, távol

8. Sorolja fel az alábbi névszótövek valamennyi lehetséges tőváltozatát!

tál, erdő, csokor, ajtó, potroh, cipő, szó, tó, alma, bokor, barna, eső, só, ló, mű, bő

9. Keresse ki az alábbi mondatok v-s változatú névszótöveit! Állapítsa meg a fajtájukat!

1. Csikorog a kútgém ott kinn az udvaron, lovait itatja a kocsis éjszakára. (Petőfi Sándor)

2. …Engem szólítnak útra, kéjre titokzatos 48 hívó szavak, nekem már várni nem szabad. (Ady Endre)

3. Mondják, hogy virrad a gödrök alján, füvek alatt csillogva lesnek a tücskök… (Radnóti Miklós)

4. Vándorló darvak úsznak át az égen az őszbül a tavaszba. (Petőfi Sándor)

5. Rejtőzz a gyémántok fénye mögé, kövek alatt a bogarak közé… (József Attila)

10. Olvassa el figyelmesen Örkény István egyperces novelláját! Fogalmazza meg a

mondanivalóját! Írjon ki a szövegből 10 névszótövet. Határoza meg a kiírt szavak tőtípusát!

Jellempróba

A kerekes kútnál szálltam ki az autóból, mert onnan már csak száz lépés volt a gyárkapu. A gyárat hegyek vettek körül, a hegyeken szólok, erdők, irtások; az irtásokon magasfeszültségű távvezeték. Vidéken a gyárat is kutya őrzi, mint a krumpliföldeket. Láttomra azonnal dühbe gurult a kutya, habzó szájjal, kivicsorgó fogakkal, vonítva rohant ki a kapus fülkéjéből. Félúton megállt, és fejét félrebillentve, kiszemelte azt a helyet, ahol majd belém harap. Engem puli már megharapott, meghozza barátom pulija, tiszta faj. Megálltam, és mérlegeltem, vajon hogy harap egy idegen puli, egy ilyen korcs, keverék fajzat, melynek csak kisebbik fele puli: a nagyobbik vérszomj, sértődöttség, álnokság és üldözési vágy. Néztem a pulit, s meghátráltam. Visszaültem az autóba. Amikor kiszálltam, jött a puli kutya. Farkcsóválva jött, roggyant térdekkel. Rajongva nézett rám. Látta, hogy autóm van: fölnyújtotta fejét, hogy vakarjam meg. Megvakartam a fülét. – Korrupt féreg – gondoltam magamban. – Korrupt féreg – gondolta a puli.

11. Válassza ki azokat a főneveket, amelyekben a *-t* tárgyrag előtt a szótő megváltozik!

asztal	körte	tankönyv	hó
szőlő	barack	eper	dió
tavasz	nyár	ló	csikó

TOLDALÉKOK. A SZÓKÉPZÉS

IRODALOM

1. Berrár Jolán. Új szempontok és módszerek a szóképzés vizsgálatában. In: Tanulmányok a mai magyar nyelv szófajtana és alaktana köréből. Szerk.: Rácz Endre–Szathmári István – Budapest: Tankönyvkiadó, 1973. – 99–124. o.

2. Kenesei István. A toldalékmorfémák meghatározásáról. In.: *Nyr.* 122 [1998]: 67–80. o.

3. Kiefer Ferenc: A szóképzés. In: Új magyar nyelvtan. Szerk.: Kiefer Ferenc. – Budapest: Osiris Kiadó, 1997. – 222–60. o.

4. Berrár Jolán. A képző funkciójáról vallott felfogások fejlődése a magyar szakirodalomban. In: *ÁNyT.* V. –1967. 69–78. o.

VÁZLAT

1. A képző fogalma

2. A szóképzéssel kapcsolatos legfontosabb fogalmak:

- **a) produktivitás, termékenység**
- **b) gyakoriság**
- **c) a képző jelentése**
- **d) rokonértelműség**

3. A képzők csoportosítása

- **a) szerkezetük szerint**
- **b) alakjuk és változatuk szerint**
- **c) a képző funkciója szerint**
- **d) a képzők csoportjai az alapszó és a származékszó szófaja szempontjából:**

GYAKORLÓFELADATOK

1. Írjon példát a következő képzőkre!

a) műveltető igei:

b) visszaható igei:

c) szenvedő igei:

d) ható igei:

e) gyakorító igei:

f) mozzanatos igei:

g) igéből névszót képesség, tulajdonság:

h) igéből névszó a cselekvés folyamata:

i) névszóból névszót foglalkozás:

j) névszóból névszó mértéket jelölő:

2. Válassza ki az igaz állításokat!

a) A képző új szót hoz létre.

b) A képző ugyanahhoz a szótári szóhoz tartozó szóalakot hoz létre.

c) A képző mindig megváltoztatja a szófajt.

d) A képző megváltoztathatja a szófajt.

e) Képzőből állhat több egymás után.

f) A képző része a szó paradigmájának.

g) Szabályosan a képzőket követhetik jelek és ragok.

Igaz állítások: .....

3. Írjon példát a következő képzőkre a származékszóban aláhúzással kiemelve!

a) igéből igét képző:

b) névszóból igét képző:

c) igéből névszót képző:

d) névszóból névszót képző:

e) igenévképző:

4. Melyik betűjelű képzőhöz tartoznak az alábbi elnevezések? Írja le a párokat!

a) denominális nomenképző

b) deverbális verbumképző

c) denominális verbumképző

d) deverbális nomenképző

Párok: 1 - ... , 2 - ... , 3 - ... , 4 - ...

5. Alkossa meg a *fut-* tőből a következő származékokat!

a) elvont főnév:

b) műveltető ige:

c) főnévi igenév:

d) a cselekvéssel összefüggő foglalkozásnév:

c) folyamatos melléknévi igenév:

6. Írjon példát az *-s* névszóképzővel a következő jelentésű származékokra!

a) a tőben lévő tárggyal kapcsolatos foglalkozásnév:

b) a tőben lévő dologgal való ellátottság:

c) a tőben lévő tulajdonsággal kis mértékben való rendelkezés:

d) a tőben megjelölthöz hasonló:

e) gyűjtőnév:

7. A megadott állításokat, ezek számát írja be annak a toldaléktípusnak az oszlopába, amelyre az állítás igaz. Lehet, hogy egy állítás több toldaléktípusra is igaz, de elképzelhetőek hamis állítások is.

1. Közvetlenül a tő után következik, más toldaléktípus nem szokta megelőzni.
2. Állhat belőle több is egy szóalakban.
3. Szóalakzáró elem, más toldaléktípus nem szokta követni.
4. Csak egy lehet belőle.
5. Megváltoztathatja a tő szófaját.
6. Kijelölheti a mondatbeli szerepet.
7. Az igei szóalakban mindig szerepel, legfeljebb zéró (nem testes toldalék) jelöli.
8. Egyik fajtája megelőzheti a tövet.
9. Nincs jelentése
10. A tő jelentését számottevően megváltoztathatja.
11. A tövet csak nyelvtani jelentéssel egészíti ki.

Képző	Jel	Rag

8. Melyik állítás igaz a tipikus képzőre?

1. Mindig közvetlenül a tő után áll.
2. Megelőzheti másik képző.
3. Megelőzheti jel és rag.
4. Mindig megváltoztatja a szófajt.
5. Jelentése mindig pontosan megadható egy szó jelentésével.
6. Új szót hoz létre.

9. Alkossa meg a csatt ige különböző formáit a felsorolt feltételeknek megfelelően!

cselekvő, mozzanatos, pillanatnyi cselekvés: *csatt* _____

cselekvő, mozzanatos, pillanatnyi cselekvés: *csatt* _____

cselekvő, gyakorító, tartós, huzamos, folyamatos: *csatt* _____

10. A képzők az alapszó jelentésétül függően többféle jelentésárnyalatú származékszót hozhatnak létre. Adja meg az alábbi származékszók jelentését, pl.: az 'alapszóban megnevezett hangszeren játszik' (vö.: Keszler MGr. 2000: 309)!

zongorázik, citerázik, vajaz, cukroz, korcsolyázik, pingpongozik fagyizik, boroz, metrózik, biciklizik magáz, néniz

11. Igazolja néhány példán, hogy az *-l* képzőnek szintén *több jelentése* is lehet!

eszköz (pl. hangszer) neve + *l* 'valamivel dolgozik' …...……..

tulajdonságot, mértéket jelentı mn + *l/ -ll* 'valamilyennek tart' ...……..

színnév + *l/ -ll* 'valamilyennek látszik' …...……..

tárgy neve + *l* 'az alapszóban megnevezett dologgal...……..

12. Képezze a felsorolt igék megfelelő alakjait! Ügyeljen a helyesírásra!

Alapalak	Gyakorító képzővel	Műveltető képzővel	Ható képzővel

Néz			
Tanul			
Hisz			

13. Ugyanahhoz a tőhöz több hasonló funkciójú képző is járulhat. Válassza le az alábbi szavakról a képzőt, és állapítsa meg a képzett szavak jelentéskülönbségét!

okol – okoz lélektelen – lelketlen

sorol – soroz vágtat – vágat

keresztel – keresztez tetet – tettet

gondatlan – gondtalan járat – jártat

14. Lássa el a megadott toldalékokkal a hal főnevet!

szótő + főnévképző + igeképző

szótó + főnévképző + igeképző + igeképző

szótó + főnévképző + igeképző + főnévképző + rag

szótó + főnévképző + igeképző + határozói igenévképző

15. A képző jelentésének megállapításában segíthet, ha a képzett szót szószerkezetté alakítjuk.

Pl. *asztalka = kis asztal* (→ kicsinyítő képző). Alakítsa át hasonló módon az alábbi szavakat, és állapítsa meg, mi a képző szerepe!

aluszékony, integet, Szabóné, *kávézó, mosakodik, Sütőné*

16. Alkosson két csoportot a szavakból aszerint, hogy milyen *toldalékmorféma-típus* található a tő és a személyrag között! Mi a toldalékok szerepe?

állnotok, élnétek, állnunk, ülnének, ülnünk, ülnötök, élnetek, élniük, állnánk

17. Állapítsa meg az alábbi származékszavak segítségével, hogy az -s *denominális névszóképzőnek* milyen jelentései vannak a magyar nyelvben!

asztalos, nádas, petőfis, zsíros, pirosas, aranyos

18. Válogassa ki az alábbiak közül a már *lexikalizálódott* képzéseket (tehát ahol a képzett szó jelentése nem vezethető le az alkotóelemek jelentéséből: szemantikai szóképzés)!

[Vö.: Berrár Jolán: Új szempontok és módszerek a szóképzés vizsgálatában In.: Rácz Endre–Szathmári István (szerk.): Tanulmányok a mai magyar nyelv szófajtana és alaktana köréből. Tankönyvkiadó. Budapest, 1974. 99–124]

integet, mosogat, beszélget,. hallgat, nézeget, látogat

19. Alkosson új szót az alábbi szavak felhasználásával!

internet, chat ~ cset, snowboard, klikk, blog, klón, szörf

20. Hozzunk létre új szavakat!

Alapszó	**Névszóból névszó**	**Névszóból ige**	**Igéből igenév**
Hal			
Kék			
Ének			

Alapszó	**Igéből ige**	**Igéből névszó**	**Igéből igenév**
Hall			
Eszik			
Sző			

21. Szóegyenletek – alkosson szavakat!

ír + képző = ige	ige + -gat, -get = ige
ír + képző = főnév	ige + -at –et = névszó
ír + képző = igenév	ige + -at, -et = ige
száz + képző = számnév	névszó + -s = névszó
vaj + képző = ige	névszó + -ul, -ül = ige
kapa + képző = ige	névszó + -dik = névszó
bent + képző = melléknév	névszó + -ll = ige

alatt + képző = melléknév névszó + -z = ige

22. Keresse ki az alábbi Petőfi Sándor versidézetből a képzett szavakat! Van közöttük továbbképzett szó? Válassza ki a szavak közül azokat, amelyekben a képző megváltoztatta a szótő szófaját!

Minek nevezzelek?
Boldogságomnak édesanyja,
Egy égberontott képzelet
Tündérleánya,
Legvakmerőbb reményimet
Megszégyenítő ragyogó valóság,
Lelkemnek egyedűli
De egy világnál többet érő kincse,
Édes szép ifju hitvesem,
Minek nevezzelek?

23. Húzza alá a képzett szavakat! Karikázza be a képzőket!

Ott az ínség, ahol szitával foltozzák a süveget.
Hol öt-hat ember jóllakik, a hetedik sem marad éhen.
Jól végzett munka minden gyarapodás talpköve.
Kész munkában könnyű hibát keresni.
A munka nemesít.
A munkával a vad is megszelídül.
Segítséggel jó a tanács.

24. Húzza alá a szósorokban azokat a szavakat, amelyek képzettek! Jelölje a képzőt!

- olló, olvasó, hintaló, hajó, jó, szóró, szántó, lakó, dió, móló, kutató, író
- teknő, mentő, kendő, szeplő, terítő, szellő, felhő, kettő, legelő, repülő
- krumpli, hősi, kifli, bácsi, kézi, mi, néni, senki, nagyi, mezei, gumi, gépi
- bárka, kocka, szarka, birka, cukorka, kacsa, kabátka, sapka, kalácska

25. Alkosson az igékből minél több névszót a megadott képzők segítségével!

-ás, -és -ság, -ség -ó, -ő

tanul, segít, fest, oktat, keres, néz, takar, készít

26. Alkosson a névszókból minél több igét a megadott képzők segítségével!

-l, -ll -ít -mány, -mény

szép, bátor, sok, kevés, csoda, tan, év, szám, telefon, zöld, fehér

27. Alkossa meg a szószerkezetek képzett szavait a szóegyenlet segítségével!

tan + igeképző + főnévképző + melléknévképző =

el + *kedv* + melléknévképző + igeképző =

tesz + igeképző + melléknévképző + főnévképző + melléknévképző = (erő)

gép + igeképző + névszóképző + névszóképző = (hiba)

AZ IGERAGOZÁS

IRODALOM

1. A magyar nyelv könyve. Szerk.: A. Jászó Anna. – Budapest: Trezor Kiadó, 2004.

2. Elekfi László. Magyar ragozási szótár. – Budapest: Az MTA Nyelvtudományi Intézete, 1994.

3. Kálmán Béla. A jövő idő nyelvi kifejezései a magyarban. In. Magyar Nyelvőr. 1996.– 393-404 o.

4. Kugler Nóra. Az igeragozás // Nyr. 121/4. – 436–458. o.

5. Lotz János. A személy, szám, viszonyítás és tárgyhatározottság kategóriái a magyarban // NytudÉrt., 58. sz. – 249–255. o.

6. Tompa József. Ragozástanunk vitatott kérdései és nyelvtani oktatásunk // Nyr. 88/4. – 439–49. o.

7. Velcsov Mártonné. Igeragozási kérdések // NytudÉrt. 58. sz. – 323–327. o.

VÁZLAT

1. Az igeragozás fogalma

2. Igemódok

3. Igeidők a magyar nyelvben

4. A szám- és személyparadigma

GYAKORLÓFELADATOK

1. Határozza meg az alábbi igealakok módját, idejét, számát, személyét, ragozását!

emelkedjék, emelkedtek, tanulhattátok, merítek, meritek, elkezdjük, elkezded, add, folynak, olvasnók, megnézd, nézi, nézegetnek, nézem, nézzem, elolvasnák, tanulják, tanuljak, tanulnék, tanulnám, játszod, játszol, játszd, játsszátok, játszotok

2. Milyen időt fejeznek ki az alábbi idézetek igéi?

Kertész leszek, fát nevelek. (József Attila) Holnap elmegyek hozzád. (Kny.) Hogy vítt ezrekkel... (Arany János) Felmegyek Budára bajnok katonának. (Arany János) Kik olvasandják ezt,

majd elképülnek. (Ady Endre)

3. Elemezze az alábbi idézetek igéit a megismert szempontok alapján!

Ha százszor születnék: ... Csak ugyanaz lennék. (Ady Endre) Ha folyóvíz volnék / bánatot se tudnék. (Népdal) Eszébe jutott, hogy falatozni kéne. (Petőfi Sándor) Húzd rá, cigány! (Vörösmarty Mihály) Ne mozdulj, ne indulj, én egyetlen árvám! (Arany János)

4. Mi a különbség a létige kétféle múlt ideje (*voltam, lettem*) között? Szerkesszen mondatot mindkettővel!

5. Ragozza a következő igéket! Állapítsa meg, milyen különbségek vannak a ragozásukban, milyen tőhöz járulnak a toldalékok!

mond, fekszik, hisz, botlik, hagy, kell, nincs, megy, iszik, lát, kér, mosakodik, javít, szellőztet, visz, hajlik

6. Állapítsa meg, milyen alakjait használjuk a következő igéknek?

fáj, szokott, ízlik, pirkad, megoldódik, nincs, van, árad, szabad, fröcsög, szabad, illik, muszáj, gyere, rotyog

7. Javítsa ki a helytelen igealakot!

Lássa, megmondtam!; mi ezt nem szeressük, ezt mindenki mondhassa; miért nem a jobbikat válasszátok?; meglássa, vihar lesz; akárki megmondhassa; itassa az egereket (sír); Nem szeressük, ha irányítanak! Ne nyújtjuk hosszúra a befejezést! Ha a piacra mensz, vegyél gyümölcsöt is! Nem játszasztok velem?

8. Javítsa ki a kevésbé igényesen ragozott igealakokat!

adol, fogol, menjék, esdeklek, jöjjék, sütöl, hadd haladjam tovább, hetente kétszer edzem, Beszállhatom a kocsiba?

9. Milyen súlyos nyelvi hiba szerepel az alábbi igealakokban?

Kalákában építsük a házat. Feléd nyújtsuk a kezünket. Felragasszuk a plakátokat. Elhalasszuk a nagygyűlést. Eleresszük a fülünk mellett.

10. Ragozza a *vár* és a *kér* igét elbeszélő múlt időben!

11. Ragozza a *folyik, játszik, hisz* és a *hagy* igét!

12. Elemezze az alábbi igealakokat! Írja le a morfémaszerkezetüket is!

vedd, hagyjad, hozzátok, írhattátok, edződik, adnék, adhattátok, rónánk, adnád, akard, adnók, akarnánk, rónák, hordjatok, áhítjátok, békített, acsarogtál, hordjátok, adná, áhítasz, találtátok, hordotta, találnák, hallják, átallotok

13. Alkossa meg a *tesz, vesz, megy* és *jön* igék feltételes módú alakjait, bontsa morfémákra az igealakokat és elemezze a megismert szempontok szerint!

14. Elemezze az alábbi szövegekben található igealakokat!

Egy új irány tör át a lelkeken:
A nyers fajokba tisztább... eszméket oltani,
Hogy végre egymást szívben átkarolják.
S uralkodjék igazság, szeretet.

(Vörösmarty Mihály)

Csak szólna már, csak szólna már
A harcok harsány trombitája!

(Petőfi Sándor)

Mondom: udvaromban többé ne lássalak!

(Arany János)

Béreslegény, jól megrakd a szekered!

(Népdal)

Észre ne vegyék, szóvá ne tegyék,
Sáros lett a cipőm talpa.

(Népdal)

Húzd rá cigány, megittad az árát,
Ne lógasd a lábadat hiába;
Mit ér a gond kenyéren és vízen,

Tölts hozzá bort a rideg kupába.

(Vörösmarty Mihály)

Fa leszek, ha fának vagy virága.
Ha harmat vagy: én virág leszek.
Harmat leszek, ha te napsugár vagy...
Csakhogy lényink egyesüljenek.

(Petőfi Sándor)

Tündöklik, mint a gondolat maga,
a téli éjszaka.
Ezüst sötétség némasága
holdat lakatol a világra.

(József Attila)

Ki éneklendi meg dicső csatáit?
S ki hallja meg a költő énekét?...
Azonban Istókhoz térnem muszáj itt,
Nem is kerítek ily nagy fenekét.

(Arany János)

15. Állapítsa meg az alábbi igepárok funkcióbeli különbségeit (mód, idő, ragozás)! Szóelemekre bontással igazolja is ezt!

várjátok – kérjétek, várja – kérje, állítja – állítsa, halasztja – halassza

16. Határozza meg az alábbi igealakokat!

megnagyobbíthatjátok ……. mód …….. idő ……. szám …… személy……..... ragozás

emelkedjenek …… …. mód …….. idő …… . szám …….. személy…… ragozás

elolvasnák …… …. ..mód …….. idő ……..… szám ……személy……ragozás

lezárhatnátok…… . .mód …….. idő ……..….szám ……személy…….ragozás

17. Alkosson szót a felsorolt szóelemekből!

dicsér + a cselekvés eredményét jelentő főnévképző + ellátottságot jelentő melléknévképző + módhatározórag

olvas + gyakorító képző + elvont főnévképzı + többes szám harmadik személy, több birtokra utaló birtokos személyjel.

rossz + valamilyennek tart jelentésű igeképző + a múlt idő jele + egyes szám harmadik személyű, határozott ragozású igei személyrag

buta + valamilyenné válik jelentésű igeképző + a ható ige képzője + a feltételes mód jele + többes szám első személyű általános ragozású igei személyrag

18. Foglalja mondatba az alábbi szavakat, határozza meg a szófajukat, jellemezze a szóelemeket!

tanulnám, tanulnók, tanulnátok, tanulnék, tanulnák, tanulnom

19. Írja be az igék megfelelő alakjait a táblázatba!

	Kijelentő mód, jelen idő, E/2., általános ragozás	**Feltételes mód, jelen idő, T/3., általános ragozás**	**Felszólító mód, jelen idő, E/2., határozott ragozás**	**Kijelentő mód, jelen idő, T/1., határozott ragozás**	**Felszólító mód, jelen idő, T/2., általános ragozás**
Lesz					
Vesz					
Hisz					
Tesz					

20. Nevezze meg a szavak tövét és toldalékait! Válassza el függőleges vonallal a szóelemeket és írja föléjük a toldalék jelét! A szótövet és a képzőt elemezze a tanult szempontok alapján!

kerestesse, kezdeményezését, látogassa, mehessen, forradalmának verekedik, növekedik, vadászod, olvastam

21. Határozza meg a felsorolt igéket *mód, idő, szám, személy* és *ragozás* szerint, majd

alakítsa át őket azonos számban, személyben és ragozásban álló felszólító módú igealakokká!

	Mód	Idő	Szám, személy	Ragozás	Felszólító mód
Érzek					
Lerázta					
Fedi					
Látlak					

22. Válassza le és minősítse a toldalékokat funkciójuk alapján!

kérek, kérnék, kérik, kérlek

bízik, (meg)bízlak, bízzék, bíznék

23. Mely szóalakokban található *grammatikai homonímia*?

várnák, innánk, látnátok, hagyjátok, higgyétek, nézzük, halászunk

24. Foglalja mondatba az alábbi *grammatikai homonimákat*, és mondatbeli helyzetüknek megfelelően jellemezze a szóelőfordulások szóelemeit!

mentünk, legyek, teremnek, vadászod, játssza, olvastam, vennék, Pistának, mentek, eddzük

25. Állapítsa meg az alábbi igepárok funkcióbeli különbségeit (mód, idő, ragozás)! Szóelemekre bontással igazolja is ezt!

várjátok – kérjétek

várja – kérje

állítja – állítsa

halasztja – halassza

26. Jellemezze az alábbi mondatok aláhúzott *ikes igéit* az igemód és a cselekvő száma, személye szempontjából!

Aki nem <u>dolgozik</u>, ne is egyék! (Közmondás)

Nem akarta, hogy a Nap sugára

<u>Megbotoljék</u> habjai fodrába. (Petőfi Sándor)

<u>Váljék</u> egészségére!

Mit ennék ön, Sándor?

Ég a gyertya ég, el ne aludjék!

27. Húzza alá az alábbi mondatokban az igéket! Keresse meg és bontsa fel szóelemekre azokat, amelyekben jelek vannak! Nevezze meg a jeleket!

a) A szél erősen fújta a vitorlát.

b) Ha erősen fúj a szél, ne menj ki az udvarra.

c) Mi szél hozott?

d) Kati is eljönne hozzánk, ha nem fújna ennyire a szél.

e) Mivel fújt a szél, Kati otthon maradt

f) Azt mondom, ne kiabálj.

28. Töltse ki a táblázat soraiban a megfelelő szóalakokat! Mondja el, milyen szabályszerűség szerint találta meg a helyes szóalakot!

írom			írjuk		írják
	írsz	ír		írtok	
		írta	írtuk		írták
írjam	írjad				írják
		írná	írnánk	írnátok	
írnék		írna			írnának

29. Alkossa meg alábbi igék megadott alakját!

- ír (feltételes mód, jelen idő, E/3, általános ragozás)
- mond (feltételes mód, jelen idő, E/3, határozott ragozás)
- iszik (feltételes mód, jelen idő, E/2, általános ragozás)
- tesz (feltételes mód, jelen idő, T/3, határozott ragozás)
- hisz (feltételes mód, jelen idő, E/1, általános ragozás)
- fogódzik (feltételes mód, jelen idő, T/2, általános ragozás)
- kukorékol (feltételes mód, múlt idő, T/3, általános ragozás)
- görget (feltételes mód, múlt idő, E/1, határozott ragozás)

30. Húzza alá a felszólító módú igealakokat, és jelölje bennük a felszólító mód jelét!

a) Tanulj, tinó, ökör lesz belőled!

b) Nézz rám, ne nyúlj hozzám!

c) Pakolj, Sára, múlik a vásár!

d) Mondd meg az igazat, betörik a fejed!

e) Beszélj vele bot nélkül!

f) Ne bánts senkit, nem bánt senki!

31. Pótolja az alábbi igék hiányzó alakjait! Húzza alá azokat az alakokat, amelyekben zéró fokon van az igei személyrag! Mi a különbség a két táblázat között?

én	**tanulok**				
te		főzöl			
ő			vonz		
mi				játszunk	
ti					edzetek
ők					

én					edzem
te					
ő				játssza	
mi			vonzzuk		
ti		főzitek			
ők	tanulják				

A NÉVSZÓRAGOZÁS

IRODALOM

1. Balogh Judit. A névszóragozás // Magyar grammatika. Szerk.: Keszler Borbála. – Budapest: Nemzeti Tkk., 2000. – 183–208. o.

2. Papp Ferenc. A magyar főnév paradigmatikus rendszere. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1975.

3. Papp István. A magyar nyelv szerkezete // Nyr. 83/4. – 451–64. o.

4. Rácz Endre. A birtokos személyragozásnak a birtok többségét kifejező alakrendszere // Tanulmányok a mai magyar nyelv szófajtana és alaktana köréből. Szerk.: Rácz Endre–Szatmári István. – Budapest: Tkk., 1974. – 135–149. o.

5. Tompa József. A névszói viszonyragozás // MMNYR. I. / Szerk.:Tompa József. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1961. – 552–586. o.

VÁZLAT

1. A névszók jelei

2. A névszói személyragozás

3. A névszói viszonyragozás

GYAKORLÓFELADATOK

1. Vizsgálja meg az alábbi névszókhoz járuló jeleket és ragokat!

kardjukkal, öregebbek, emeleten, könyvünk, merészek, érdekesebbek, városokról, fáim, tanulnotok, örömeinkkel, városokban, érdekesebbek, városiakat, városokról, merészek, fáim, lapunkra, könyveimmel, kisebbik, tisztában, legtisztábbak, tanyájára, kardjukkal, bukdosnunk, öregebbek, örömeinkkel, tanulnotok, házamban, emeleten, nagyon, ebédje, könyvünk, gyűrűi, tisztán, öten

2. Elemezze az alábbi mondatokban a főnévi igenévi alakokat!

Muszáj eljönnetek! Szabad bejönnöm?

Jönnie kell az előadásra! Érdemes tanulnod!

3. Lássa el a *-k* jellel, a *-t* accusativus és az *-n*/*-an*/*-en* modalis raggal az alábbi mellékneveket! Foglalja mondatokba a raggal ellátott szavakat!

kitűnő, angyali, alsó, okos, édes, hasonló, felelős, szegény, méltó, jártas, mérges, büszke, ártatlan, gazdag, hálás, alkalmas, felelős, bizonytalan, hajlamos, hajlandót, elég, jó, lassú, büszke

4. Fokozza a következő mellékneveket!

utolsó, falusi, hófehér, elhibázott, teteje, bőkezű, szabadelvű, jóhiszemű, sokoldalú, kisszámú bőkezű, szabadelvű, jóhiszemű, sokoldalú, kisszámú, kint, ki, fel, arra, szamár, hamar, sok, kis, előre, belső, öreg, utolsó, falusi, hófehér, elhibázott, teteje, eszem-iszom (ember), ungvári, külső, vékonyka, sületlen

5. A főnév három többesjelet vehet fel. Hozzon példát mindháromra. Helyezze a jeles alakokat mondatba!

6. Vizsgálja meg az alábbi szóalakok morfémáit, s ennek alapján értelmezze az *-ék* szóvégződést!

toldalék, tanulnék, szőkék, Erzsikéék, igyék, szándék, szakácsnék, Tóthék, szomszédék, toldalék, valék, szomszédék, szőkék, takácsnék

7. Bontsa szóelemekre az alábbi morfémaszerkezeteket! Részletesen elemezze a tő- és toldalékmorfémákat!

legjobbjaink, kisebbségekről, festményük, frissítettünk, felruházhatatlanság, számítgatásnak, műveimnek, megakadályozhatatlanságotokkal, varjaknak, öltözködtünk

8. Hasonlítsa össze a többes szám második személyű egy és több birtokra utaló *birtokos személyjeles* szóalakokat! Bontsa szóelemekre őket! Figyeljen az alternánsok különbségére!

házatok – házaitok

kertetek – kertjeitek

vödrötök – vödreitek

9. Ragozzon egy igenév-igét! Magyarázza meg a számbeli és személybeli egyeztetést

többes szám harmadik személyben!

10. Elemezze az alábbi mondatokban szereplő számneveket!

Négyen voltunk. Háromszor találkoztunk. Százért vettem. Hétkor érkezem. Az ötödiken laknak.

11. A főnév három többesjelet vehet fel. Hozzon példát mindháromra! Helyezze a jeles alakokat mondatba!

12. Írja le a *ház, szék, virág* lexémák paradigmájának öt egyes számú nominativuszi alakját!

13. Elemezze az alábbi mondatok szóalakjait a megismert szempontok szerint!

Mi a tűzhely rideg háznak,
Mi a fészek kis madárnak,
Mi a harmat szomju gyepre,
Mi a balzsam égő sebre;
Mi a lámpa sötét éjben,
Mi az árnyék forró délben...
S mire nincs szó, nincsen képzet:
Az vagy nekem, oh költészet!

(Arany János)

Ne tűrd, hogy vénhedjünk sorra
lélekben szakállasodva ...

(Nagy László)

Ha én kedvesemről gondolkodom,
egy-egy virág minden gondolatom.

(Petőfi Sándor)

14. Az *-n* határozórag az előhangzó nyelvállásfokától függően több mondatrészszerepben előfordulhat. Helyezze mondatba az *-n/-on /-en /-ön* és az *-n/-an/-en* raggal ellátott szavakat, majd állapítsa meg, melyik milyen *határozó* a mondatban!

szépen, asztalon, télen, lassan, boldogan, utcán, csúnyán, bőröndön

15. A *szomszéd* (fn.) és/vagy a *kevés* szavak fölhasználásával egészítse ki a *névszójelek* alábbi táblázatát!

Névszójel	**Megnevezés**	**Példa**
	a többes szám jele	
-ék		
		szomszédai
	birtokos személyjel	
leg…bb		
	túlzófok	
-ik		

16. Gyűjtsön olyan *alanyos alárendelő összetett szavakat*, amelyek igei igenévi utótagúak!

17. Írjon olyan *alanyos szintagmákat,* amelyek alaptagja igei-igenév!

18. Válassza ki az alábbi szóalakok közül a *főnévi igenév személyragozott* alakjait! *olvasnunk, olvasunk; szednem, szedném; írod, írnod; látnátok, látnotok*

19. Alkosson mondatokat a főnévi igenevekkel, állapítsa meg mondatrészértéküket!

20. Találja meg a végső szóalakot az alábbi szóegyenleteket elvégezve!

• könyv + birtokos személyjel T/2. + birtokjel + birtoktöbbesítő jel

• könyv + többes szám jele + birtokjel

• könyv + birtokos személyjel T/1. + birtokjel

• könyv + birtokjel + birtoktöbbesítő jel

• kedves + felsőfok jele + birtokjel + birtoktöbbesítő jel

21. Döntse el, hogy az alábbi mondatok szavaiban milyen ragként szerepel a *-nak, -nek*!

a) Ezt a könyvet Péternek adom.

b) Péternek a könyvét adom Katinak.

c) A jó tanulónak is sokat kell tanulnia.

d) A tanulónak a jegyei az osztálykönyvben ellenőrizhetők.

e) Mondtam Katinak a hírt.

f) Katinak a hír nagyon elrontotta a kedvét.

g) Katinak a híre elrontotta a kedvemet.

22. Olvassa el Horgas Béla Ragrapszódia című versét, majd figyelje meg, hogy benne van-e a ragnak mint toldaléknak a jellemzése!

Hol és hová és honnan
és meddig és miért és kinek
és mit és hogyan és mivel:

ó, nyüzsgő kérdőjelek,
ó, nyughatatlan fajta,
átok, kíváncsiság:
ó, ragok, rabok, raghatatlanok –
hallgassatok!

Rag ragot ér,
rag hátán üget a rag,
ragnak még sincs ragja,
rag a ragot nem harapja,
raggal a rag nem beszélget,

ó, az árvák, ó, a szegények -
könyörülj, szavak fejedelme:
Szólna a rag, de nincs értelme!

23. Határolja el a szóelemeket! (szótő: 1, képző: 2, jel: 3, rag: 4). Elemezze a tanult szempontok alapján!

híresség**ek**ről, tanítvány**ai**mmal, kereskedő**nek**, folyamodvány**ok**nak, nevezhetnénk, vizsgáznánk, engedelmesség**é**t, tenyeremből, türelmetlenül, képtelenséghez, ésszerűtlenség, melegségében, raboskodásaikor, éhségtől

24. Írjon ki Örkény István írásából 10 toldalékolt szót! Bontsa elemeire, határozza meg az elemek fajtáját, típusát!

Hírek és álhírek

Szenvedélyes hírlapolvasó vagyok. Reggelente örömmel veszem kézbe a friss újságot, és

átolvasom elejétől végig. Minek szól ez az érdeklődés? Mindannak, ami tegnap óta történt, az öt világrész eseményeinek. Minthogy ezt a kívánságot százmilliók osztják, kialakult egy mindent behálózó hírszolgálati szervezet. Kábelek, riporterek, képtávírók, telsztárok, szerkesztőségek, Nyomdák ontják az érdekesnél érdekesebb híreket. Mindez óriási öszszegeket emészt föl. A minap rájöttem, hogy erre semmi szükség. Hogyan született meg bennem ez a felismerés? Egy hónapot töltöttem külföldön. Hamarosan hiányozni kezdett a reggeli újságolvasás. A második hét végén kezembe akadt egy régi pesti újság, melybe egy villanyplatnit csomagoltuk. Kicsomagoltam, Elolvastam. Olvasás közben azon kaptam magam, hogy a régi hírek ugyanolyan érdekesek, mint a frissek.

Ez a tapasztalat elgondolkoztatott. Ha a régi híranyag semmivel sem unalmasabb, mint az új, akkor talán az sem fontos, hogy amit elolvasok, megtörtént-e, vagy sem. Lehetséges, hogy kíváncsiságom beéri álhírekkel is. Próbát tettem. A próba sikerült. Az alábbiakban ismertetek néhány érdekes hírt, amelyet néhány óra leforgása alatt, minden külö- nös fáradság nélkül, az ujjamból szoptam. Remélem, hogy ezek a meg nem történt események olvasóim kíváncsiságát is kielégítik. Ez igen nagy jelentőségű esemény lenne.

25. Hogyan kell helyesen érteni az alábbi tréfás rímeket? Bontsa morfémákra a kiemelt szóalakokat, majd nevezze is meg őket!

• Magamban fázni de restellek, ha jönnek a deres telek.

• Mialatt a nagypapi rostál, kiürül a nagy piros tál.

• Közérdekű házassági hír: városunkban lakó dalmát most tartja a lakodalmát.

26. Húzza alá a szósorban azokat a szóalakokat, amelyek végén a *-k* a többes számot jelöli!

berek, eprek, könyvek, szólások, barack, tálak, sisak, szándék, kosarak, maradék, tajték, gyerek, üvegek, szilánk, várak, kamrák, alak, halak, ruhák, kerek, kerék, kérek, képek

27. Pótolja a hiányzó birtokos személyjeles szavakat! Jelölje a toldalékokat!

Én	házam	kamrám		
Te			lovad	

Ő		kamrája		keze
Mi			lovunk	
Ti	házatok			
Ők				kezük

25. Keresse meg a szövegrészletben azokat a szavakat, amelyek toldalékai közt van jel! Karikázza be a jeleket, majd nevezze is meg őket!

Jól s szépen beszélni a köznapokon is tudni kell. Meg kell ezt tanulnunk úgy, hogy vérünkbe ivódjon. Sok közéleti bajunk egyik legnagyobbikának: a hivatali bürokráciának kigyógyítására, egyszerű és pontos nyelvhasználatra lenne szükség.

Idegen hatások befolyása ellen is óvni kell a nyelvet. Még inkább attól, hogy magába zárkózzék, s elporosodva váljék használhatatlanná. Sok szépen és jól beszélő ember példája tanít a leghatásosabban. Tőlük-tőlünk válhat nyelvünk – az anyanyelvünk – igazi kinccsé. Egy mindenki s mimagunk által is folyton-folyvást megcsodálni való jelenséggé. *(Bodosi György: Vallomás)*

29. Írja be a megfelelő ragot a mondatokba!

A kis hangya_____ is lehet példát venni.

A szavak oktat_____, a példák vonzanak.

Drágább a folt a ruha_____.

Lyukas ruha_____ tű az orvosa.

Mindennap más ruha_____ öltözik.

Nem a ruha teszi az ember_____.

Úgy áll rajta a ruha, mintha vasvilla_____ hányták volna rá.

A SZÓÖSSZETÉTEL

IRODALOM

1. Bencédy József – Fábián Pál – Rácz Endre – Velcsov Mártonné. A mai magyar nyelv. – Budapest: Tankönyvkiadó, 1988. – 85–203. o.

2. Berrár Jolán: Új szempontok és módszerek a szóképzés vizsgálatában. In*:* Tanulmányok a mai magyar nyelv szófajtana és alaktana köréből. Szerk.: Rácz Endre–Szathmári István. – Budapest: Tankönyvkiadó, 1973. 99–124. o.

3. Gósy Mária. A szintaktikailag pontosan nem elemezhető alárendelt összetet szavak rendszere // MNy., 1975, 71. – 47–57. o.

4. A magyar nyelv kézikönyve. Szerk.: Kiefer Ferenc. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 2003. – 185–203. o.

5. Lengyel Klára. A szóösszetétel. // Magyar grammatika. Szerk.: Keszler Borbála. – Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2000.

VÁZLAT

1. A szóösszetétel fogalma

2. Az összetett szavak grammatikai csoportosítása

3. Az alárendelő szószerkezetek fogalma, típusai

4. A mellérendelő szószerkezetek fogalma, típusai

GYAKORLÓFELADATOK

1. Válassza ki az igaz állításokat

a) A szóösszetétel állhat egy, két, három vagy több tagból.

b) A szóösszetétel - függetlenül attól, hogy hány tagból áll - közvetlenül mindig előtagra és utótagra bontható.

c) A szóösszetételeknek vannak olyan csoportjaik, amelyek szintagmákból származtathatók: szintagmákra vezethetők vissza, illetve azok mintájára jönnek létre.

d) Minden mellérendelő összetett szó szintagmából származik.

e) Minden figura etimologica beilleszthető az ismétléses mellérendelő összetett szavak közé.

f) Az ikerszók mindkét tagja önálló szó is lehet.

g) Ha két szó nem nyelvtani kapcsolata, hanem pusztán egymásutánisága alapján forr össze, akkor a szervetlen szóösszetételek közé soroljuk az összetételüket.

h) Az alárendelő szóösszetételek (a jelentéssűrítő vagy -tömörítő összetételt most nem számítva) ugyanolyan típusokra bonthatók, mint az alárendelő szintagmák.

i) A mellérendelő szóösszetételek vagy jelöltek, vagy jelöletlenek.

j) A mellérendelő szóösszetételek vagy szoros, vagy laza kapcsolódásúak.

k) A szoros összetételt mindkét tagján toldalékoljuk.

2. Válassza ki azokat a kategóriákat, halmazokat, amelyekbe a szóösszetétel besorolható!

a) a szókincs gyarapodásának módjai

b) belső forrású

c) külső forrású

d) szóteremtés

e) szóalkotás

f) gyakori szóalkotási mód

g) ritkább szóalkotási mód

3. Az összetétel mely típusába sorolhatók az alábbi összetett szavak? Csoportosítsa és jellemezze őket!

banánhéj, semmitmondó, mélyhűtött, nemdohányzó, külön-külön, városháza, méregerős, útbaigazít, szakorvos, fogcsikorgatva, lélekszakadva, fogdmegek, gyermekváros, ütver, agyafúrt, ámbár, nőnemű, festőművész, ötletszerű, szénapadlás, állatvédő, rangidős, egyszer-egyszer, szamárfül, mennydörög, egyetért, tejberizs, olvasóterem, csigalépcső, messzelátó

4. Keresse ki a szövegből szavakat a megadott szempontok alapján!

„Hát az lett, hogy egyszerre csak megcsendül a fejem fölött valami ezüstharang. Lehet, hogy nem is ezüstharang volt, hanem valami aranyszájú madár: de úgy elinalt erre az ürge, hogy utol nem érte volna száz csigabiga. Aztán végigsimogatta az arcomat az aranyszájú madár puha szárnya. Lehet, hogy nem is az volt, hanem liliomvirág bársony szirma: mégiscsak kinyitottam én arra a

szememet. De nem láttam vele se harangot, se galambot - csak egy fehér liliomot. Vilmácska állt előttem talpig hófehérben, egyik patyolatkezével az arcom simogatva, a másikkal fodorkötőcskéje sarkát szorongatva.“ (Móra Ferenc)

Egyszerű szó: toldalékos toldalék nélküli

Összetett szó: toldalékos toldalék nélküli

5. Alkosson minél több összetett szót következő szavak felhasználásával!

alma: almafa,…….……

óra: toronyóra,…….……..

könyv: könyvjelző, …….. ……...

hír: világhír, ……..

6. Néha teljesen más, átvitt értelmű jelentése van az összetett szónak (pl. nyakatekert). Magyarázza meg az alábbi összetett szavak jelentését! Keressen is hasonlókat!

fajankó, vékonypénzű, agyafúrt, nemulass, nebáncsvirág, eszeveszett, jöttment

7. Idézze fel a hangtanról tanultakat, és írjon le emlékezetből 5-6 összetett szót a témával kapcsolatban (pl. ajakhang)!

8. Határozza meg, hány egyszerű szóból állnak az alábbi összetett, illetve többszörösen összetett szavak!

keréknyom, kerékpártúra, kincskeresés, igazgatóhelyettes, motorkerékpár, motorkerékpár-szerelő, gyermekorvos, gyermekorvos-konferencia, hírlapíró, napraforgómag

9. Magyarázza meg a példa következő szavainak helyesírását!

igazgatóhelyettes, motorkerékpár, motorkerékpár-szerelő, gyermekorvos, gyermekorvos-konferencia

10. Készítsen szóláncot! Az összetett szó utótagja a következő szó előtagja legyen!

nyelviskola – iskolabusz – buszjárat - …….

11. Egyszerű szó – összetett szó? Válogassa szét az alábbi szavakat!

a) borsó, borász, borivó, mustár, árjegyzék, mustkészítés

b) nyelvemlék, nyelvel, nyelvvel, nyelvtan, nyelvezet, nyelvész, nyelvjárás, nyelvi

12. Idézze fel, mit tanult az összetett szavak elválasztásáról! Válassza el az előző feladatban szereplő összetett szavakat!

13. Foglalja mondatba az alábbi szavakat, kifejezéseket, így világítson rá a jelentésükre, illetve a jelentéskülönbségre!

a.) ötszázforintos – ötszáz forintos

kötödés – kötődés

körbe áll – körbeáll

vöröskereszt – Vöröskereszt

b.) híres-neves – hírneves

csúszómászó – csúszó-mászó

esőverte– esővert

pénzváltó – váltópénz

14. Találós kérdés:

Mióta a világ van, mindig volt,
míg a világ világ lesz, mindig lesz,
mégsem lesz esztendős ...

A választ megkaphatják úgy is, ha kiválasztják az alábbi szólistából a magyarban összetett szavakat, és a mellettük lévő betűket visszafelé (hátulról előre haladva) összeolvassák.legalábbis (D), angolna (N), armatúra (A), alagút (L), gyógymód (O), jobbágy (E), karosszéria (T), sebváltó (H), művész (N), karikatúra ('gúnyrajz') (I), belügy (A), árkád (M)

15. Mi a közös előtag?

A. -név, -orvos, -védő, -eledel- **B.** búvár, -dráma, -moly, -kiadás, -szemle

C. föld-, virág-, táj-, tolvaj-, konyha-; **D.** tök-, fű-, atom-, ír-, kemény

16. Helyezze el az alábbi összetett szavakat a táblázatban! Egészítse ki a táblázatot a hiányzó kategóriákkal!

ábécé, könyökvédő, innen-onnan, botcsinálta, rosszullét, külön-külön, hangosfilm, hébe-hóba, szélmalom, egyszeregy, mitugrász, eszeveszett, búbánat, rózsahimlő, koromsötét, árvíz, bim-bam, nono, körös-körül, keljfeljancsi, ellentmond, szívrepesve, él-hal, hálistennek, icipici, faág, folyton-folyvást, hegyes-völgyes, mégiscsak, nyögvenyelős, gizgaz, szarvasbőgés, mennydörög, kézzelfogható, bombabiztos, nehogy, hetedhét, alkotóelem, sír-rí, reményvesztett, ripsz-ropsz, gondterhelt, kétrészes

Szerves szóösszetétel		**Szervetlen szóösszetétel**
Alárendelő szóösszetétel	Mellérendelő szóösszetétel	
1.	1.	
2.		
3.	2.	
4.		
5.	3.	

17. Indokolja meg, miért minősítjük szóösszetételnek, azaz miért írjuk egybe a B) oszlop szavait! Segítségképpen vesse össze az A) oszlop megfelelő szavával!

	A)	**B)**
)	*zenét szerző*	*zeneszerző*
	Indoklás:	
)	*két hónapi*	*kéthavi*
	Indoklás:	
	három szög	*háromszög*

)		
	Indoklás:	
)	*egytől egyig, szebbnél szebb*	*nőttön-nő, réges-régi*
	Indoklás:	
)	*ezüst nyaklánc*	*ezüstlánc*
	Indoklás:	

18. Írja le helyesen az így felépülő szavakat!

- gép + kocsi + alkat + részeket =
- idegen + nyelv + tudás =
- idő + járás + jelentés =
- használt + ruha + kereskedés =
- koordináta + rend + szer =
- koordináta + tengely =
- kosár + labda + válogatott =
- jobb + kéz + szabály =
- meleg + víz + forraló =
- jövedelem + ki + egészítés =

19. Az alárendelő összetett szavak milyen csoportjaiba sorolhatók az alábbi szavak?

a) atomerőmű
b) semmittevő
c) hófödte
d) vámvizsgálat
e) napraforgó
f) kétnyelvű
g) csigalépcső

h) eszeveszett
i) gyorsvonat
j) partraszállás
k) magvaváló
l) motorcsónak
m) egynapi
n) tagbaszakadt
o) vendéglátóipar

20. Írja le helyesen az alábbi mellérendelő összetett szavakat!

a) ideoda
b) hírneves
c) ugribugri
d) többékevésbbé
e) irulpirul
f) csihipuhi
g) rúgkapál
h) dimbesdombos
i) híreneve
j) hányaveti

21. Írja le helyesen az alábbi összetett szavakat!

a) anyagcsereviszgálat
b) Ádámcsutka
c) fényárnyjáték
d) mátyástemplom
e) kerekasztalkonferencia
f) nyelvtanházifeladat
g) herkuleserejű
h) rézaranyötvözet
i) pálfordulás

j) hidegvízcsap

22. A *tojássárgája* szót több tankönyv jelölt jelzős alárendelő szóösszetételnek tartja. Bizonyítsa be, hogy a birtokos jelzős viszony jelöletlen az összetett szóban!

23. A *féle, szerű* megítélése eléggé problematikus, ezt tükrözi *képzőszerű utótag* vagy *utótagszerű* képző elnevezésük. Melyik tulajdonság vall képzőre, melyik utótagra?

a) Önállóan nem fordulnak elő.

b) A *mindenfajta* és *-féle élelmiszer* szerkezetben a *-féle* az egész szót képviseli.

c) A *lakás- és raktárszerű épületek* szerkezetben ismétlődő elemként az első összetételből töröltük (kihagytuk vagy elliptáltuk).

d) A helyesírási szabályzat szerint az *ész + szerű* írásmódja: *ésszerű*.

24. Összetételt alkotnak-e az igekötők az igével? Érveljen!

25. A helyesírási szabályzat mikor tekinti összetételi tagnak az igekötőt? Hivatkozzon a szabályzati pont számára is!

26. Tegye rendbe az összekeveredett elő- és utótagokat!

a) viharkocka
b) disznóhaj
c) vajkeblű
d) jégvert
e) gyászinduló
f) puncsfőzelék
g) pipacsrigó
h) árvalányölés
i) nászhuszár
j) krumplitorta
k) fekete-piros
l) szűkszívű

27. Az *ezermester - ezer mester* mintájára gyűjtsön olyan összetett szavakat, amelyek szószerkezetként is írhatók (természetesen ez általában a jelentés megváltozásával is jár)!

28. Szóösszetétel? Szószerkezet? Írja le helyesen az alábbi anyagnévi jelzős kapcsolatokat!

arany-óra	aranyóra
szín-arany-óra	színarany óra
arany-zseb-óra	arany zsebóra
fehér-arany-zseb-óra	fehérarany zsebóra
prém-gallér	prémgallér
bárány-prém-gallér	bárányprém gallér

29. Az összetétel mely típusába sorolhatók az alábbi összetett szavak? Csoportosítsa és jellemezze őket!

semmitmondó, mélyhűtött, nemdohányzó, külön-külön, városháza, méregerős, útbaigazít, szakorvos, fogcsikorgatva, lélekszakadva, fogdmegek, gyermekváros, üt-ver, agyafúrt, banánhéj, ámbár, nőnemű, festőművész, ötletszerű, szénapadlás, állatvédő, rangidős, egyszer-egyszer, szamárfül, mennydörög, egyetért, tejberizs, olvasóterem, csigalépcső, messzelátó, délután, egetverő, vállvetve, királydráma, földrengés, nőttön-nő, csakhogy, búvalbélelt, világoskék, albérlő, hegytető

30. Milyen különbségeket talál az alábbi szópárok között? Foglalja mondatba őket, nevezze meg az összetételek fajtáit!

híres-neves	hírneves
kígyóméreg	patkánymérg
esőverte	esővert
csúszómászó	csúszó-mászó
autómentő	mentőautó
napsütötte	napkelte
pénzváltó	váltópénz

31. A minőségjelzősként is elemezhető összetett szavak közül sok közel áll a jelentéssűrítő összetételekhez is (vö.: Lengyel MGr. 2000: 331). Válogassa szét ennek megfelelően az alábbi összetett szavakat!

fizetőparkoló, szórólap, fekvőrendőr, pezsgőtabletta, főzőmargarin, gyakorlóeszköz, élénkítőszer, fagyasztóláda, gondozóház, kapaszkodósáv

32. Milyen fajtájú összetételek az alábbi – újabb keletkezésű – kifejezések?

bimbamcsengő, előtakarékosság, alulreprezentált, álompár, okafogyott, éremesélyes, adatállomány, állófogadás, akadálymentes, alapszerződés, dzsókerszám, békefenntartó, katasztrófavédelem

33. Foglalja mondatba az alábbi szavakat, kifejezéseket, így világítson rá a jelentésükre, illetve a jelentéskülönbségre!

ötszázforintos (bankjegy, fn.)	ötszáz forintos (= 500 db 1 Ft-os)
kötödés (= a kötöde tulajdonosa)	kötődés (= évődés, kötekedés, kapcsolódás)
körbe áll (= kiírt valakit)	körbeáll (= kört alakit)
vöröskereszt (a mentők jelvénye)	Vöröskereszt (szervezet)

34. Helyezze el a táblázatban az alábbi szavakat!

jégkrém, hűtőláda,repülőgép, utasszállító, aranyóra, nyúlketrec, böngészőprogram, zenehallgatás, autószerelő, filmsztár, lakkcipő, gyereknevetés, újságolvasás, regényíró, légyfogó, agymosás, bárányfelhő, láncdohányos, ördögbot, teavaj, hópihe, bőrfejű, legényfogó, éspedig, alorvos, pókféle, újraegyesítés, továbbtanulás, hiszekegy, jöttment, huzavona, egyszeregy

Endocentrikus	**Exocentrikus**	**Nyitott osztályokból képzett szavak**	**Zárt osztályokból képzett szavak**

A RITKÁBB SZÓALKOTÁSMÓDOK TÍPUSAI

IRODALOM

1. A magyar nyelv könyve. Szerk.: A. Jászó Anna. – Budapest: Trezor Kiadó, 2004.

2. Kiefer Ferenc. Alaktan // É-Kiss–Kiefer–Siptár. Új magyar nyelvtan. – Budapest: Osiris, 1998. – 187–289. o.

VÁZLAT

1. **Mozaikszó-alkotás (betűszók, szóösszevonás, egyéb mozaikszók)**
2. **Szórövidülés és további képzés (szócsonkítás)**
3. **Szóelvonás**
4. **Szóhasadás**
5. **Szóvegyülés**
6. **Népetimológia**
7. **Tulajdonnevek köznevesülése**

GYAKORLÓFELADATOK

1. Hozzon legalább egy példát a számítástechnika nyelvéből újabb, a népetimológia elvén, de szándékos szóalkotással létrehozott szóra!

2. Írja be az alábbi mondatok dőlt betűvel kiemelt szavait a táblázat megfelelő helyére! Egy-egy szót több helyre is be kell írni.

a) A *tubarózsa gumós növény*, amely nincs is rokonságban a rózsával, de szép *csokréta* készíthető belőle, és az *illata* bódító, mint a liliomféléké *általában*.

b) Nem akarlak *zargatni*, de miért használsz olyan szavakat, hogy *telcsi*, és mit jelent az *SMS*? *Hozzám* képest mindenki *prof* a telefonos ügyekben.

c) A film már kapható *videón*, hamarosan megjelenik *DVD-n*, a *forgatásról* készült *fotókat* az XXL Galériában állítják ki.

d) A *trafó* nemcsak az áramfejlesztő, hanem egy kortárs művészeteket bemutató intézmény neve is.

e) Az *FTC* szépen szerepelt, de a Rába ETO *Kába* ETO-ra válthatna az NB I utolsó helyére *kerülvén*.

Szóképzés	**Mozaikszó** (csak tulajdonnévi!)	**Szóvegyülés és szóösszerántás**	**Szórövidülés és elvonás**	**Népetimológia** és szándékos szóferdítés	**Ragszilárdulás**

3. Milyen ritkább szóalkotási módokra talál példát az alábbiakban?

dimbes-dombos, pulcsi, tévé, TESz., főigazgat, garbó, ugrabugrál, kb., ejnye-bejnye, oszifő, MÁV, icipici

4. A szóalkotásnak mely módjával jöttek létre az alábbi – újabb keletkezésű –szavak?

infó, ÁNTSz, videofon, bevalláserkölcs, hullámlovagol, telefere, APEH, multi, kényszernyugdíjaznak, hantapolitika, spinédzserek

5. Állapítsa meg, hogy az alábbi szavakat milyen szóalkotási móddal alkották!

FTC, uncsi, Mokép, zaba, tbc, szoci, Ukrszocbank, kp, ordibál, távirányítás, ENSZ, gyorsír, sekély, Épszöv, naci, taps, KMTF, csokréta, szitu

6. Határozza meg, milyen szóalkotási módszerrel jöttek létre az alábbi szavak!

főigazgat, tubarózsa (latin tuberose), család-cseléd, KMTF, az ongora, csekély-sekély, csokréta, ELTE, szakdolgozik, éltében, szaru–szarv, MTA, ép–épp, az acskó, távirányít, citrancs

7. Válassza ki az igaz állításokat!

a) A mozaikszók egyik fajtája a rövidítés.

b) A mozaikszókhoz sorolhatók a kimondásra szánt rövidítések (pl. *kábé*), de a rövidítések általában (pl. km) nem.

c) Épp fordítva: a mozaikszókat lehetne besorolni a rövidítések közé.

d) A mozaikszót meghatározott szabályok alapján kimondjuk, a rövidítéseket nem az írott alak alapján ejtjük ki, hanem az eredeti, hosszabb formát mondjuk, vagyis feloldjuk a rövidítést (pl. *km* » *kilométer*, *vö*. » *vesd össze*!).

8. Melyik nem illik a sorba: *id., fszt., Ny, tv*? Miért?

9. Melyik szó, illetve szerkezet rövidítése különbözik a többitől: *annyi mint, centiméter, saját kezűleg, doktor*? Mi a különbség?

10. Melyik állítás nem igaz a szórövidülésre (vagy szórövidítésre) és a szóelvonásra, illetve ezek kapcsolatára?

a) A lényeg azonos, mindkét szóalkotásmód esetén az eredeti szó alakja rövidebb lesz.
b) Rövidülés esetén nem lehet szabályba foglalni, hogy mennyivel lesz rövidebb a szó.
c) A szóelvonás esetén sincs szabály arra, hogyan csonkul a szó.
d) A szóelvonásnál nemcsak a végét vághatjuk le a szónak, hanem az első részét is (pl. *sokszoroz* > *szoroz*).

11. Ragszilárdulással keletkeztek az alábbi szavak, mégis van köztük egy, amely nem illik teljesen a sorba. Melyik az, miért más, mint a többi?

mögött, alatt, félsz, valószínűleg, rögtön, reggel

12. Milyen az, aki *gyarlandó*? Milyen szóalkotásmóddal keletkezett ez a szó?

13. Gyakran a fajok keresztezésénél az új fajt a keresztezett fajok nevéből "összeollózott" szóval nevezik el, például a *viza* és a *kecsege* kereszteződése a *vicsege* nevet kapta. Hogyan neveznétek el?

a) ocelot + puma =
b) köszméte + ribizli =
c) citrom + narancs =
d) nyúl + macska =

14. Élelmiszereknél is előfordul hasonló.

a) Például a hotdog magyarítására szolgált: virsli + kifli = ...
b) Újabban pedig kapható a sajt + virsli = ...

15. Milyen elemekből, milyen szóalkotásmóddal keletkezett a *pokémon* és a *pokédex* (pokémonkódex)?

16. J. K. Rowling Harry Potterről szóló regénysorozatában az írónő és a fordító óriási találékonysággal, különféle szóalkotásmódokat használva és kombinálva hoztak létre új szavakat.

Milyen szóalkotásmódokkal jöttek létre a regény egyes szavai?

a) M.A.J.O.M.
b) cikesz
c) Frics
d) Abszol út
e) hopp-por
f) gyanuszkóp
g) Hóborc
h) Kupor

17. Hogyan keletkezett a *dzseki* szó?

18. Melyik a kakukktojás?

a) szállva, várva, tárva, árva, sírva

b) félve, kérve, sérve, menve, kiérve

c) teendő, leendő, esendő, esztendő, illendő

d) edző, hírvivő, szövő, ernyő, rendező

e) kelni, kölni, törni, merni, bömbölni

19. Gyűjtsön 3 *-enc* képzős szót, amely k-val kezdődik!

20. A rejtvény kék oszlopában Matthew Tindal vallásbölcselő szállóigéje olvasható akkor, ha a meghatározásoknak megfelelő rövidüléssel és gyakran továbbképzéssel létrejött szavakat beírják a vízszintes sorok kiemelt helyére.

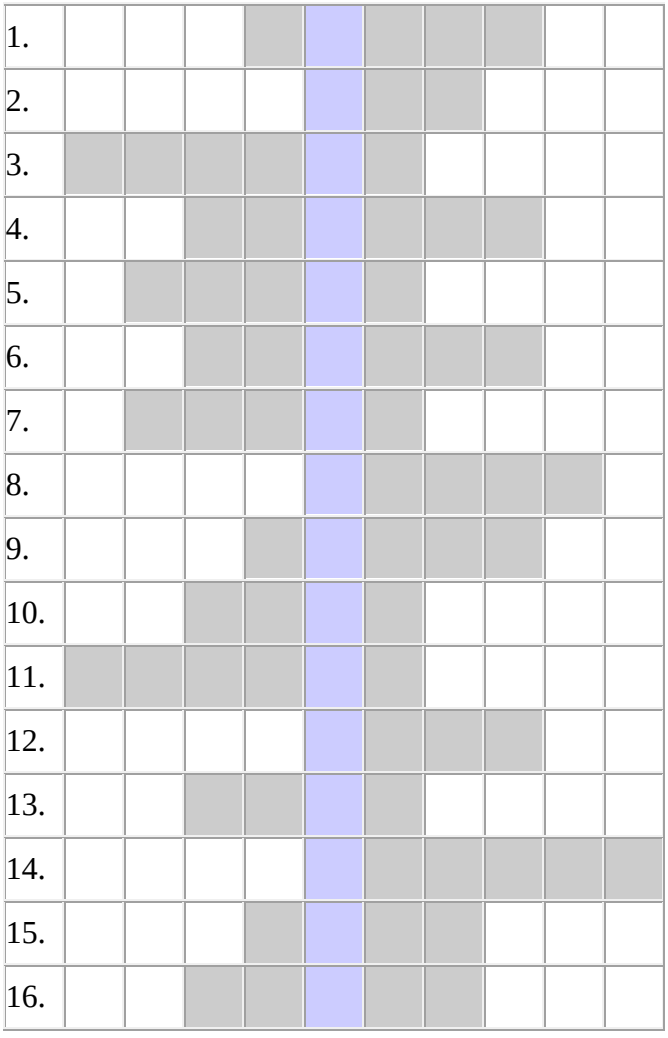

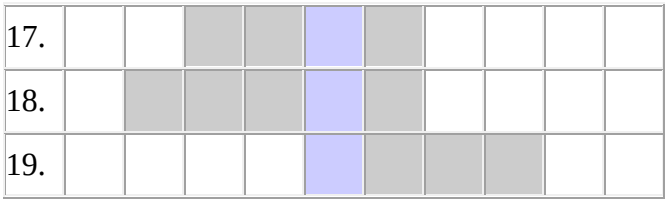

1. Jeges finomság.

2. A beszélő bizonytalanság kifejező módosítószó rövidült változata, amely az úgy találom főmondatból származik.

3. Légikikötő, előtagjában elvonással.

4. Ízletes - rövidülve és -csi képzővel becézve.

5. Figyelj!

6. Szlengben: öltözék.

7. Tetoválás.

8. Magnetofon.

9. Esti étkezés rövidüléssel és továbbképzéssel.

10. Olyan áramforrás, amely a kémiai energiát villamos energiává alakítja.

11. Postai értékcikk, van képes változata is - előtagjában rövidüléssel.

12. Olyan kis édes! - modoros becézés a cukor- tő rövidüléséből.

13. Testvér.

14. Amerikai pénz (továbbképzéssel).

15. Fénykép.

16. Rövidült birtokos.

17. Dohányáru becézve.

18. Itt végzik a kísérleteket és a vizsgálatokat (csak rövidüléssel).

19. Rövid köszönet.

21. Hozzon legalább egy példát a számítástechnika nyelvéből újabb, a népetimológia elvén, de szándékos szóalkotással létrehozott szóra!

MINTAELEMZÉSEK

eszik

esz- – abszolút tő, lexikai tő, kötött tő, többalakú *sz*-es *v*-s tőtípusú igető

-ik – toldalékmorféma, egyes szám harmadik személyű ikes ragozású igei személyrag

eszik zárt szóalak

egyétek

e- – abszolút tő, lexikai tő, kötött tő, többalakú *sz*-es *v*-s tőtípusú igető

gy- –toldalékmorféma, szuffixum, a felszólító mód jele

-étek – toldalékmorféma, szuffixum, többes szám második személyű határozott ragozású igei személyrag

egyétek zárt szóalak

edd

e- – abszolút tő, lexikai tő, kötött tő, többalakú *sz*-es *v*-s tőtípusú igető

-dd – toldalékmorféma, egyes szám második személyű határozott ragozású igei személyrag (megnyúlt)

edd zárt szóalak

enne

e- –abszolút tő, lexikai tő, kötött tő, többalakú *sz*-es *v*-s tőtípusú igető

-nne – toldalékmorféma, a feltételes mód jele.

enne zárt szóalak

menne

men- – abszolút tő, lexikai tő, kötött tő, *n-es* tőtípus (!)

-ne – toldalékmorféma, a feltételes mód jele

menne zárt szóalak

sárgítsa

sárg- – abszolút tő, lexikai tő, kötött tő, keverék tőtípusú tő

-ít- – toldalékmorféma, szuffixum, denomális verbumképző, egyalakú egyváltozatú, szófajváltó képző, 'valamilyenné tesz' jelentésű.

sárgít- – relatív lexikai tő

-s- – toldalékmorféma, szuffixum, a felszólító mód jele (*-t* végő igéken)

-a – toldalékmorféma, szuffixum, egyes szám harmadik személyű, határozott (tárgyas) ragozású igei személyrag

sárgítsa zárt szóalak

lelketlenül

lelk- – abszolút tő, lexikai tő, kötött tő, keverék tőtípus: tőbelsei időtartamot váltakoztató és hangzóhiányos tőtípus egyszerre

-etlen- – toldalékmorféma, szuffixum, denominális nomenképző, többalakú képző, fosztóképző

lelketlen- – relatív, lexikai tő

-ül – toldalékmorféma, esetrag (essivusi–modálisi)

tegyünk

te- – abszolút tő, lexikai tő, kötött tő, sz-es v-s igető

-gy- – toldalékmorféma, a felszólító mód jele

-ünk – toldalékmorféma, többes szám első személyű általános ragozású igei személyrag

tegyünk zárt szóalak

várunk

vár- abszolút tő, lexikai tő, relatíve szabad tő, egyalakú igető

-unk – toldalékmorféma, többes szám első személyű, általános ragozású igei személyrag

várunk zárt szóalak

várnunk

vár- abszolút tő, lexikai tő, relatíve szabad tő, egyalakú igető

-n- – toldalékmorféma, szuffixum, a főnévi igenév képzője

-unk – toldalékmorféma, a főnévi igenév személyragja

várnunk zárt szóalak

álmosság

álm- – abszolút tő, kötött tő, hangzóhiányos névszótő

-(o)s – toldalékmorféma, szuffixum, denominális nomenképző 4 alakú, 1 változatú szófajváltó.

álmos- relatív szótő.

-ság- – toldalékmorféma, szuffixum, denominális nomen képző, 2 alakú, 1 változatú, szófajváltó, elvont főnévképző

álmosság – relatív, lexikai tő.

sülve-főve	szerves, szintaktikai típusú, mellérendelő, valódi, laza szerkesztésű
nemlét	szervetlen összetétel (tagadószóval létrehozott, nem morfológiai természetű)

madárlátta	szerves, szintaktikai típusú, alárendelő, alanyos , igenévi alaptagú összetétel
dúl-fúl	szerves, szintaktikai típusú, mellérendelő, álikerszó = két önálló szóalak kapcsolódik össze
tojásfehérje	szerves, szintaktikai típusú, alárendelő, birtokos jelzős, jelölt (a két tag kapcsolatát az utótagon jelöljük)
egyszeregy	szervetlen összetétel (szövegkezdő szavak egybekapcsolódásával)
halálmegvető	szerves, szintaktikai típusú, alárendelő, tárgyas, jelöletlen.
végestelen-végig	szerves, szintaktikai típusú, mellérendelő, tőismétléses
búskomor	szerves, szintaktikai típusú, mellérendelő, valódi, szoros szerkesztésű
úgyhogy	szervetlen összetétel (eredetileg a mondatban található utalószó és kötőszó kapcsolata)
agyalágyult	szerves, szintaktikai típusú, alárendelő, alanyos, jelöletlen
munkanélküli	szerves, morfológiai típusú összetétel (névutómelléknévvel)
egyoldalú	szerves, szintaktikai típusú, alárendelő, mennyiségjelzős
fejenállás	szerves, szintaktikai típusú, alárendelő, határozós, jelölt.
háborúellenes	szerves, morfológiai típusú összetett szó (névutóból továbbképzett utótaggal)
szívszorongva	szerves, szintaktikai típusú, alárendelő, alanyos (határozói

	igenévi utótagú; l. még: *lélekszakadva, szívrepesve*)
püspöklila	szerves, szintaktikai típusú, alárendelő, jelentéssűrítő
csigabiga	szerves, mellérendelő, ikerszó, párhuzamos ikerítés.
gömbforma	szerves, morfológiai típusú összetett szó (*-szerő, -féle,-fajta, -forma, -nem*ű stb. képzőszerű utótaggal létrehozott)
gólyamese	szerves, szintaktikai típusú, alárendelő, jelentéssűrítő

Grammatikai gyakorlókönyv. Szerkesztette: Lakatos Ilona. – Budapest: 2006.

KOMPLEX FELADATOK

1. Vizsgálja meg az alábbi szóalakok morfémáit, s ennek alapján értelmezze az -ik, ill. az -ék szóvégződést!

alszik, tetszik, jobbik, ötödik, kocsik, Szabóék, szakácsnék, toldalék, írnék, tegyék, valék, szándék, szőkék, igyék, kávék

2. Milyen jelentésviszonyban vannak az alábbi szópárok végződései? (1 = szinonima, 2 = antoníma, 3 = homonima)?

Kovácsék – teríték	legelész – fülész
tanult – tanulatlan	kapál – számítógépezik
szédít – szédül	kapkod – röpdös

3. Határolja el a szóelemeket függőleges vonallal az alábbi szavakban, minősítse őket a föléjük írt számjegyekkel (tő=1; képző=2, jel=3, rag=4)!

napjaiban

szavakat

legméltóbb

tudásába

juthatunk

ezreket

hordozzátok

szeretettel

4. Milyen szóelemeket talál az alábbi szavakban? Írja melléjük a példa szerint. pl. olvasnom – olvas : szótő, fn.igenév képzője : -ni (no);igei személyrag: -m!

kertem

szépül

kabátjairól

olvasók

barátoméit

írtatok

nézi

számítgatásnak

legkisebbeket

kezdeményezésekről

ragyogjatok

búskomorságodon

5. Toldalékolja a <u>nehéz</u> melléknevet az alábbiak szerint!

a) szótő+ képző

b) szótő+jel

c) szótő+ képző+rag

d) szótő+jel+rag

e) szótő+képző+jel+ rag

6. Mi a különbség?

Bokrot láttam a házatok előtt. Bokort láttam a házatok előtt.

Pista nője volt diszkóban, de Péter neje nem.

7. Bontsa szóelemekre a *menni* és a *tenni* szavakat!

8. A táblázatban toldaléktípusok szerepelnek. A megadott állítások számát írja be annak a toldaléktípusnak az oszlopába, amelyre az állítás igaz. Lehet, hogy egy állítás több toldaléktípusra is igaz, de elképzelhetőek hamis állítások is. Az állítások a szabályos, és nem a rendhagyó szóelem-szerkezetekre vonatkoznak.

a) Nincs jelentése.
b) Közvetlenül a tő után következik, más toldaléktípus nem szokta megelőzni.
c) Állhat belőle több is egy szóalakban.
d) Szóalakzáró elem, más toldaléktípus nem szokta követni.
e) Csak egy lehet belőle.
f) Megváltoztathatja a tő szófaját.
g) Kijelölheti a mondatbeli szerepet.
h) Az igei szóalakban mindig szerepel, legfeljebb zéró (nem testes toldalék) jelöli.
i) Egyik fajtája megelőzheti a tövet.
j) A tő jelentését számottevően megváltoztathatja.
k) A tövet csak nyelvtani jelentéssel egészíti ki.

képző	jel	rag

9. Írjon példát rendhagyó felépítésű szóalakra (amelyben például a jel vagy a rag megelőzi a képzőt)! A szerkezet nem lehet hagyományozott, már megszilárdult alak.

10. Függőleges vonallal határolja el a szóelemeket, és a szokásos számjelekkel jellemezze őket! Tehát: 1 = tő, 2 = képző, 3 = jel, 4 = rag; az igekötő összetételi tagnak, tőnek számít.

rágd	tegyed
tartsuk	elkedvetlenített
barátaimmal	naponkénti

felhalmoz	elkékül
nőül (megy)	higgyél

11. Foglalja mondatba az alábbi szavakat, határozza meg a szófajukat, jellemezze a szóelemeket!

tanulnék, tanulnák, tanulnom, tanulnám, tanulnók

12. A birtokos és a birtok kapcsolatának kifejezésére több lehetőség van a magyar nyelvben. Jellemezze ezeket az alábbi példák segítségével morféma-, lexéma- és szintagmaszinten!

házam, házé, enyém, mieink,az én könyvem, a diák könyve, a diáknak a könyve, a könyv az enyém, a könyv a diáké, (nekem a könyvem). (Vö.: Gaál Edit: A birtoklás kifejezése a mai magyar nyelvben. NytudÉrt. 97. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1978.)

13. Hasonlítsa össze a szavak morfológiai fölépítését, határozza meg a szófajukat, és foglalja őket mondatba!

a) aludnotok – aludnátok

b) adnom – adnám

c) vinnéd – vinned

d) menvén – tevén – tévén – tévén füvén – vivén – övén

e) karaván – kíván – durván – látván – mogorván pányván – fonván

14. Melyik a helyes alak? Miért?

jösztök ~ jöttök ~ jössztök

frissesség ~ frisseség

nyersesség ~ nyerseség

15. Bontsa szóelemekre az alábbi morfémaszerkezeteket! Részletesen elemezze a tő- és toldalékmorfémákat!

számítgatásnak, legjobbjaink, szebbiké, hallgatóság, várnánk, hangtalanul, üldögéltünk, kezdeményezés, hatszorosával, erősödjetek, kertjeinkből, tudtál, mondd, lámpáinkat, kérjetek, barátságáért, kisebbségekről, beszélgettünk, igyunk, írnod, írnád,higgyétek, festményük, voltál,

jöjjenek, öltözködtünk, megvakulva, bevásároltam,zörgését, szavaikból, olvashatnék, műveimnek, bokrukról, frissítettünk, frissesség, tenni, menni, szednem, szedném, városmányosuk; főzte1 (Édesanyám főzte az ebédet), főzte (Az édesanyám főzte ebéd mindenkinek ízlett.), jöttök, jöttetek, körtékkel, eddze, edzd, felruházhatatlanság, vinnetek, innátok, lovaikra, edd, telkekből, megakadályozhatatlanságotokkal, nehézségeid, megvehettétek, tudnád, varjaknak, lelkeinket, olvastátok, liluljon, mosakodáskor, erdejeiben, barnítsa, fiaié

16. Csoportosítsa az alábbi példákat a következő szempontok szerint!

Tőszó	**Egyszerű toldalékos szó**	**Összetett szó**		**Többszörösen összetett szó**	
		Toldalék nélkül	**Toldalékkal**	**Toldalék nélkül**	**Toldalékkal**

1. gépkocsivezető-képzésre, 2. könyv, 3. nyersanyagból, 4. autóbusz-közlekedés, 5.mezei, 6. fénykép, 7. nagymértékű, 8. sakkal, 9. étvágyú, 10. ért, 11. fiai, 12. balett-tánckar, 13. keringő, 14. itt-tartózkodásáig, 15. pillangóraj, 16. textildarab, 17. lélegzet-visszafojtva, 18. fő, 19. folyammederben, 20. alig-alig, 21. csemegeszőlő-fajta, 22. édesapámmal, 23. dimbes-dombos, 24. selypítő, 25. ág

17. Elemezze a következő példákat!

Példák	**Szótő**	**Kötő -hang**	**Képző**	**Kötő-hang**	**Képző**	**Kötő-hang**	**Jel**	**Kötő-hang**	**Rag**
adogat									
barátságtalan									
házak									
mossatok									
tanuló									
irogathatnak									
boldogtalanságában									
mérhetetlenül									
boltjaitokban									

18. Állapítsa meg, hogy az alábbi szöveg szavai közül melyiket írtuk le felbontva!

Gabó cica nagy alamuszian körülhízelegte Pankát, s visszafeküdt a tűzhely alá, én meg mentem dolgomra, de nagyon igyekeztem visszafelé. Kerültem-fordultam, s déli harangszóra már

ott ültem a sarokban a macskaasztalnál.

a) szótő (összetett szót) + rag
b) szótő (egyszerű szó, hangzóhiányos tőváltozat) + kötőhangzó + jel + rag
c) szótő + jel + kötőhangzó + rag
d) szótő (mellérendelő összetett szó) + jel + kötőhangzó + rag

19. Jelölje, milyen típusú toldalék van a *barát* szón!

1 = képző 2 = jel x = rag

barátkozik		barátság	
barátom		baráti	
barátot		baráthoz	
barátok		baráttal	
baráttá		barátja	
barátnak		barátként	
barátaim		baráté	

20. Bontsa szóelemekre az alábbi szavakat! Az összes toldalék pontos nevét határozza meg!

olvastam, könyvekéiből, anyámét, vadásznánk, válaszadásokat, asszonyokat, idősebbekkel

21. Keressen ki a versből legalább egy-egy olyan szót, amelyben található az alábbi toldalék!

a) többes szám jele
b) igeképző
c) melléknévképző
d) igei személyrag (E/3.)
e) tárgyrag
f) birtokos személyjel (E/3.)
g) határozórag
h) módjel (felszólító mód, valamint feltételes mód)

Hol és hová és honnan Rag ragot ér,

és meddig és miért és kinek
és mit és hogyan és mivel:

ó, nyüzsgő kérdőjelek,
ó, nyughatatlan fajta,
átok, kíváncsiság:
ó, ragok, rabok, raghatatlanok –
hallgassatok!

rag hátán üget a rag,
ragnak még sincs ragja,
rag a ragot nem harapja,
raggal a rag nem beszélget,

ó, az árvák, ó, a szegények -
könyörülj, szavak fejedelme:
Szólna a rag, de nincs értelme!

22. Pótolja a szavak hiányzó ragját! Jelölje a rag típusát!

IR = igei személyrag TR = tárgyrag HR = határozórag

FR = a főnévi igenév személyragja BR = a birtokos jelző ragja

A szakértők egyetért_____ abban, hogy a dinoszauruszok kihalása_____ többféle tényező okozta. Valószínűleg az egész Föld_____ megváltozott az éghajlat egy kisbolygó becsapódásá_____. A kutatók szerint gondoln_____ kell arra a lehetőség_____ is, hogy az akkor élő kisméretű emlősök is szerep_____ játszottak a Föld urai_____ kipusztulásá_____. A szapora kis állatok megdézsmált_____ a dinoszauruszto jások_____, így ők_____ már a lehűlés előtt a hanyatlás széle_____ sodort_____. A kutatók szerint a dinoszauruszok nem alkalmazhatták a tojások megvédésé_____ ma elterjedt módszereit. Nem építhették fészkük_____ a fák magas lombkoronájá_____, de magas fű_____ sem rejthették el őket. Biztos védelm_____ csakis az állandó őrködés jelentett, ez_____ azonban időnként meg kellett szakítani_____. Ezért nem lehet kizárn_____ azt a lehetőség_____ sem, hogy a kisebb dinoszauruszok száma már akkor fogyatkozó_____ volt, amikor az éghajlati katasztrófa bekövetkezett.

23. Nevezze meg, milyen toldalék a kiemelt *–t* a következő szavakban! Bontsa szóelemekre a szavakat! Nevezze meg a szóelemek típusát!

Elszéled**t** kutyái**t** visszakürtöl**tett**e *(Arany János: Toldi)*

24. Jelölje és nevezze meg a kiemelt szavak toldalékait!

Ezt a tálat elkelkáposztástalanítottátok.

Te karimás kalap, ha én téged megkarimásíttattalaníttathatnálak.

Kedves megegészségesedésünkre.

TÁBLÁZATOK ALAKTANBÓL

A morfémák funkciójuk szerint	
tőmorféma	**toldalékmorféma**
Legtöbbször lexémák, a szó jelentésének magvát hordozzák (ház-, ember-)	Mindig járulékos vagy viszonyjelentésük van. Feladatuk: –A jelentés megváltoztatása – **képző:** olvasgat – A jelentés módosítása – **jel:** betűk – A mondatbeli viszonyok jelölése – **rag:** házban

Az egyes típusokba tartozó morfémák legjellemzőbb tulajdonságai:				
szabad morféma	szótári szótő	önálló alak	önálló jelentés	pl.: arat, gép
kötött morféma	nem szótári szótő	önállótlan alak	önálló jelentés	pl.: tav-ak, Pet-i
félszabad morféma	álszó	önálló alak	járulékos jelentés	pl.: után, a, el
kötött morféma	toldalék	járulékos alak	járulékos jelentés	pl.: -ság, -k, -ban

Alaki önállóságuk szerint		
Szabad morféma	**Félszabad morféma**	**Kötött morféma**

Olvas, könyv, szép	*A könyv, a könyv alatt*	*-t, -k, -ban, könyvtár*
Általában egybeesik a szótári tővel. Önmagában, más szóelemektől függetlenül is előfordulhat a mondatban	Önálló alakú, de járulékos szóelem. Önállóan nem fordul elő, csak egy szabad morfémával együtt lehet mondatrész.	Alakja és jelentése is járulékos. Csak szabad morfémával együtt fordulhat elő, azzal alkothat szóalakot. Idetartoznak azok a tőmorfémák, amelyek csak toldalékokkal vagy esetleg csak másik tőmorfémával együtt fordulhatnak elő.

Egyalakúság		
invariáns (reprezentáns)	OLVAS-	-É-
variáns vagy allomorf	olvas-	-é-
Többalakúság		
invariáns (reprezentáns)	BOKOR-	-I-
variánsok vagy allomorfok	bokor- bokr- alternánsok	-i- -ai- -ei- -jai- -jei- alternánsok

alternáció	tőmorfémában	toldalékmorfémában
funkciótlan szabad	*veder*(-ben) ~ *vödör*(-ben)	*-óz*(ik) ~ *-ódz*(ik)
funkciótlan kötött	*ló*(-hoz) ~ *lov*(-at)	(ház)-*ban* ~ (kéz)-*ben*
funkcionális	*vagy* ~ *van*	(ad)-*na* ~ (ad)-*ná*

ciós	

(Deme László táblázata alapján)

I g e t ö v e k

Tőtípus	**Példa**	**tőváltozatok**
Egyalakú (toldalék előtt változatlanok, mind msh-ra végződik)	Tanul, áll, kér	
Többalakú		
1. Hangzóhiányos, hangzókivető	Igényel, csörög, zörög, érdemel	Csörög-, csörg- Igényel-, igényl-, Zörög-, zörg- Érdemel-, érdeml-
2. V-s tövű igék **a**. csupán v-s	Fő, lő, nő, nyű, ró, sző.	Fő-, föv-, lő-, löv-, Nő-, növ-, Nyű-, nyüv-, Ró-, rov-
b. sz-es és v-s változatú	Lesz, tesz, vesz, hisz, visz, eszik, iszik	Lesz-, lev-, le-, lé- Tesz-, tev-, te-, té- Vesz-,vev-, ve-, vé.
c. sz-es, d-s és v-s változatú	Alkuszik, cselekedik, dicsekedik, gyanakodik, haragszik törekedik, esküszik, alszik, fekszik, nyugszik	Feksz-, feküd-, fekv-, fek- Alsz-, alud-,alv-, al- Alkusz-, alkud-, alkuv- Dicseksz-, dicsekedik, dicsekv-
3. Sz-es és d-s változatú	Mosakodik, lopakodik, vetekedik, gazdagodik, öregedik, furakodik, gyarapodik	Mosakod-, mosaksz-, Lopakod-, lopaksz- Furakod-, furaksz- Gyarapod-, gyarapsz-
4. Sz-es és z-s vátlozatú	Igyekszik, szándékozik, emlékszik	Igyeksz-, igyekez- Igyekv- Szándéksz-, szándékoz-, Emléksz-, emlékez-.
5. n-es változatú	Megy, jön, van	Megy-, men-, me-, mé- Jön-, jöv-, jö- Van-, vagy-, vol-, val-
6. t-t s-re, vagy sz-re	Fest, éleszt, hat, alkot**.**	Fest-, fes-,

változtató		Éleszt- élesz- Hat-, has- Alkot-, alkos-
7. Időtartamváltó	Fúr, vág, bízik	Fur-, vag-, biz-.

Névszótövek

Tőtípusok	**Példák**	**Tőváltozatok**
Egyalakú Mgh-s végűek Msh-s végüek	Hajó, kávé, golyó Ház, pad, hal, láb	
Többalakú		
Mássalhangzós végűek		
Töbelsei időtartamot váltakoztató	Nyár, híd	Nyár-, nyar-; Híd-, hid-
Hangzóhiányos változatú	Selyem, hatalom, csokor, árok	Selyem-, selym-; Árok-, árk; Csokor-, csokr-.
Hangátvetéses változatú	Kehely, pehely, teher	Kehely-, kelyh-; Pehely-, pelyh-, Teher-, terh-
Magánhangzós végűek		
Tóvégi idötartamot váltakoztató	Alma, epe, árpa, körte	Alma, almá- Epe-, epé-, körte-, körté-
Véghangzóhiányos tövek	Borjú, hosszú, fiú, gyapjú, varjú, ifjú	Hosszú-, hossz-; Fekete-, feket-, Varjú-, varj-
Hangszínt + idótartamot váltakoztató (ó-t a-val, ő-t e-vel váltakoztató)	Ajtó, mező, első, esztendő	ajtó-, ajta-, mező, meze-
V-s tövűek:		
Változatlan tőhangzójú	Mű, bő	mű-; müv-, bő-, bőv-

Időtartam-váltakoztató	Fű, ló, kő, tő, cső, szú	Fű-, Füv', ló-, lov-, Kő-, köv-, tő-, töv-
Hangszínt + idötartamot vált.	Hó, tó, szó	Hó-, hav-, tó-, tav-
Véghangzóhiányos	Daru, falu, odú, tetű	daru-, darv-, falu-falv-; odú-, odv-; tetű-,
Keverék és egyedi típusok	Apa, lélek, barna, bíró, szép, három.	Apa-, apá-,ap-, lélek-, lelk-, három-, harm-, harm-.

Igéből igét képzők (deverbális verbumképzők)

Gyakorító képzők:		
-gat/-get	***szólítgat, cserélget***	A cselekvés tartóssága, huzamossága, folyamatossága.
-g	*csattog*	
-ong/-eng/-öng	*hajlong, terjeng, dülöng*	
-ász(ik)/-ész(ik)	*kotorász(ik), legelész(ik)*	
-dogál/-degél/-dögél	*fújdogál, mendegél, üldögél*	
-kol/-köl	*horkol, prüszköl*	
-ikél	*eszikél*	
-dokol/-dekel/-dököl	*fuldokol, nyeldekel, tündököl*	
-l	*kuruttyol*	
-oz(ik)/-ez(ik)/-öz(ik)	*kiáltoz(ik), éledez(ik), öntöz(ik)*	A cselekvés többszörisége, ismétlődése, elaprózottsága.
-ál	*dobál*	
-kod/-ked/-köd	*kapkod, lépked, röpköd*	
-gál/-gél	*húzgál, nevetgél*	
-dal/-del	*vagdal, tördel*	

-dos/-des/-dös	*rugdos, nyeldes, röpdös*	
-doz(ik)/-dez(ik)/-döz(ik)	*ámuldozik, töredezik, lődöz*	
<u>Mozzanatos képzők:</u>		
-an/-en	**csattan, szökken**	Pillanatnyi cselekvés kifejezése.
-int	*köhint*	
-ant/-ent	*dobbant, tüsszent*	
-ít	*csavarít*	
-amlik/-emlik	*csuszamlik, gyülemlik*	
-ll	*lövell*	
-d	*lázad*	Kezdő értelem kifejezése.
-od(ik)/-ed(ik)/-öd(ik)	*kucorodik, heveredik, göngyölödik*	
-dul/-dül	*kondul, rezdül*	
-dít	*mozdít*	
<u>Műveltető képzők:</u>		
-at/-et	**írat, festet**	A cselekvés tétetése, eszközlése.
-tat/-tet		
<u>Egyéb jelentésű, műveltető alakú képzők:</u>		
-at/-et	**foszlat, feslet**	A cselekvés okozása (hogy egy másik tényezővel történjék valami).
-tat/-tet	*altat, gyönyörködtet*	
-aszt/-eszt	*forraszt, éleszt*	
-t	*serkent*	

-lal/-lel	*hizlal, érlel*	
-ít	**szakít**	Cselekvő tartalom.
-al/-el	*forral, növel*	
-ajt/-ejt	*szakajt, veszejt*	
Szenvedő igék képzői:		
-atik/-etik	**bízatik, nézetik**	A cselekvés elszenvedése.
-tatik/-tetik	*kívánatik, megengedtetik*	
Visszaható igék képzői:		
-ódik/-ődik	**húzódik, ütődik**	A cselekvés visszahat.
-kodik/-kedik/-ködik	*ruházkodik, ereszkedik, fésülködik*	
-kódik/-kődik	*rázkódik, veszkődik*	
-kozik/-kezik/-közik	*szárítkozik, ígérkezik, törülközik*	
-ózik/-őzik	*bezárkózik, vetkőzik*	
-ódzik/-ődzik	*takaródzik, kérődzik*	
-ozik/-ezik/-özik	*lemaradozik, ébredezik, öltözik*	
Egyéb jelentésű, visszaható alakú képzők:		
-ódik/-ődik	**csúfolódik, tegeződik**	Kölcsönös cselekvés.

-kodik/-kedik/-ködik	*dulakodik, verekedik, gyűlölködik,*	
-kozik/-kezik/-közik	*vitatkozik, ölelkezik, ütközik*	
-kózik/-kőzik	*birkózik, mérkőzik*	
-ó(d)zik/-ő(d)zik	*csókoló(d)zik, kergető(d)zik*	
-ódik/-ődik	*vágyódik, készülődik*	Belső történés, ezzel egyszerre gyakorító, tartós vagy elaprózott tartalom.
-kodik/-kedik/-ködik	*gondolkodik, epekedik, küszködik*	
-kozik/-kezik/-közik	*csatlakozik, gyülekezik, megütközik*	
-ó(d)zik/-ő(d)zik	*akaró(d)zik, kérő(d)zik*	
-ul/ül	*borul, feszül*	Kezdő vagy tartós árnyalatú visszaható tartalom.
Ható ige képzője:		
-hat/-het	*írhat / megszerezhet / kifakadhat / húzhatja (az igát) / láthatnám*	Képes a cselekvésre. / Módjában áll, lehetősége van rá. / A cselekvés esetleges, valószínű megtörténése. / A cselekvés biztos bekövetkezése. / Szerény, udvarias kérés.

Névszóból igét képzők (denominális nomenképzők)

Főnevek képzői		
-ás/-és	***futás, éneklés***	Elvont cselekvés, történés.
-t	*lét, tét*	

-aj/-ej	*zsivaj, zörej*	
-alom/-elem	*lakodalom, késedelem*	
-ság/-ség	*tanultság, sietség*	
-at/-et	*fordulat, kímélet*	
-hatnék/-hetnék	*játszhatnék, mehetnék*	
-at/-et	*mondat, ítélet*	Cselekvés, történés eredménye, tárgya.
-ás/-és	*újítás, vetés*	
-dalom/-delem	*birodalom, jövedelem*	
-ság/-ség	*válság, nyereség*	
-mány/-mény	*gyártmány, festmény*	
-vány/-vény	*ásvány, szökevény*	
-ék	*teríték*	
-dék, -adék	*szándék, váladék*	
-lék/-alék/-elék	*moslék, adalék, töltelék*	
-ték	*nyomaték*	
-omás	*látomás*	
-tyú/-tyű	*dugattyú, billentyű*	***Cselekvés eszköze***
-óka/-őke	*szívóka, nézőke*	
-ány/-ény	*nyitány*	
-al/-el	*lepel*	
-ál/-él	*kötél*	
-asz/-esz	*támasz, eresz*	
-ó/-ő	*ásó, véső*	
-ó/-ő	*igazgató, szerző*	Cselekvő vagy a cselekvés helye.
-da/-de	*járda, kötöde*	
-ár/-ér	*hordár, tündér*	
<u>Melléknevek képzői:</u>		
-ós/-ős	**rágós, csípős**	A cselekvés jellegzetes, állandó

-ákony/-ékony	*hajlékony, érzékeny*	tulajdonsága.
-atag/-eteg	*hervatag, csüggeteg*	
-i	*játszi, zsugori*	
-ánk/-énk	*falánk, félénk*	
-ag/-eg	*hallgatag, reszketeg*	
-a/-e	*pisla, lenge*	
<u>Tagadó, vagy fosztóképzők:</u>		
-tlan/-tlen	**ártatlan, tehetetlen**	Cselekvést nem végző.
-atlan/-etlen	**váratlan, véletlen**	
-talan/-telen	**nyugtalan, védtelen**	
-hatatlan/-hetetlen	**használhatatlan, érthetetlen**	
-ható/-hető	**fogható, nézhető**	A cselekvés rajta végrehajtható, illetőleg elszenvedi azt.

Névszóképzők

Névszóból névszót képző (denominális nomenképző)

<u>Főnévképzők:</u>		
-cska/-cske	***lábacska, kezecske***	Kicsinyítés, becézés.
-ka/-ke	*Ilonka, nénike*	
-i, is	*csoki, Ildi, Maris*	
-csi	*Jancsi*	
-ca/-ce	*Teca*	
-u, -us, -uka	*apu, Ilus, Iluka*	
-csa/-cse	*tócsa, szemcse, Marcsa*	

-ika/-ike	*ládika, Ferike*	
-ikó	*Anikó, házikó*	
-kó	*Ferkó*	
-ók/-ők	*Erzsók*	
-a	*Ila*	
-dad/-ded	*tojásdad, kerekded*	
-s	*hajós, akácos* *hármas, literes*	Foglalkozásnév, valamivel beültetett terület, számjegy és mértékegység.
-ság/-ség	*jóság, szépség* *egészség*	Elvont tulajdonság, állapot.
-asság/-esség	*vigasság, bölcsesség* *síkság, hegység* *pékség*	Gyűjtőnév, térszíni forma, vállalat, helyiség.
-ék	*Tóthék, anyuék*	Összefoglaló név.
-né	*Kissné, tanítóné*	Asszonynév.
-ász/-ész	*távirdász, sebész*	***Foglalkozásnév.***
-zat/-zet	*izomzat, kőzet*	Gyűjtőnév.
-sdi	*katonásdi*	Utánzó játékok olykor gúnyos neve.
-onc/-enc/-önc	*újonc, kedvenc, különc*	Állapot, szerep.
-nemű	*fehérnemű*	Gyűjtőnév.
-ista	*egyetemista*	Foglalkozásnév.
-izmus	*marxizmus*	Irányzat.
-lat/-let	*távlat, készlet, bizonylat, körlet*	Különféle, csoportba nem foglalható jelentések.
<u>Melléknévképzők:</u>		
-s (-os/-es/-ös)	**fás, zsíros, kékes, lányos, mackós**	Valamivel ellátott; kisebb mértékűség; valakihez, valamihez hasonló.

-ú/-ű, -jú/-jű	*orrú, szemű, szájú, elméjű*	Valamivel bíró.
-i, -si	*városi, tanyasi, baráti*	Valakihez, valamihez tartozó.
-beli	*házbeli, szóbeli*	
-tlan/-tlen	*szótlan, szakszerűtlen*	Fosztó vagy tagadó.
-talan/-telen	*bizonytalan, lélektelen*	
-atlan/-etlen	*lovagiatlan, lelketlen*	
-nyi	*ujjnyi, tenyérnyi, utcányi*	Körülbelüli mennyiség, mérték.
-ságos/-séges	*jóságos, szépséges*	A tulajdonság nagyobb mértéke.
-só/-ső	*hátsó, középső*	Valahova tartozó, valahol lévő.
-atos/-etes	*szorgalmatos, szerelmetes*	Fokozó, esetleg tréfás hangulat.
-szori/-szeri/-szöri	*hatszori, egyszeri, ötszöri*	Valahányszor történő.
-szoros/-szeres/-szörös	*sokszoros, négyszeres, ötszörös*	Valahányszor ismétlődő, előforduló.
<u>Utótag jellegű képzők:</u>		
-féle	*Dózsa-féle, hegyféle*	Attól származó, olyanszerű.
-szerű	*makettszerű, üvegszerű*	valamihez hasonlító.
-fajta	*apjafajta, papírfajta*	Ahhoz hasonló, olyan fajtájú.
-rét, -rétű	*hétrét, többrétű*	Számszerűség.
<u>Számnévképzők:</u>		
-d (-ad/-ed/-od/-öd)	*század, tized, hatod, ötöd*	Törtszámnév.
-dik (-adik/-edik/-odik/-ödik)	*századik, tizedik, hatodik, ötödik*	Sorszámnév.

Igéből névszót képző (deverbális nomenképző)

<u>Cselekvő igék képzői:</u>

-z (-az/-oz/-ez/-öz)	***Vajaz, cukroz, címez***	Valamivel ellát, fölszerel, illet.
-l (-al/-el/-ol/-öl)	*Talpal, abrakol*	
-z (-az/-ez/-oz/-öz)[+ik]	*Zongorázik, agyagoz*	Valamivel működik, dolgozik.
-l(ik)	*Kapál*	
-al/-el	*Vasal, pecsétel*	
-z (-az/-ez/-oz/-öz)[+ik]	*Lármáz(ik), térképez*	Valamit létrehoz, valamivé tesz.
-l (-al/-el/-ol/-öl)	*Darál, tüzel, darabol*	
-l (-al/-el/-ol/-öl)	*Csodál, okol*	Valamilyennek tart, minősít.
-ll (-all/-ell) [+ik]	*Sárgáll(ik), kevesell*	
-z	*Néniz, magáz*	Valaminek nevez, szólít.
-z(ik)	*Hámoz, hernyóz*	Megfoszt, megtisztít valamit.
-l (-ol/-öl)	*Dajkál, szónokol, elnököl*	Valamilyen minőség szerint működik.
-izál	*Kritizál*	Valamit tesz, csinál.
-íroz	*Karikíroz*	
-fikál	*Sétafikál*	
-z(ik)	*Fagylaltoz(ik), boroz(ik)*	Fogyaszt valamit.
-ász(ik)/-ész(ik)	*Madarászik, egerészik*	Valaminek a fogásával, szedésével foglalatoskodik.
<u>Tökéletlen műveltető képzők:</u>		
-ít, -sít	**Fehérít, karcsúsít, erdősít**	Valamilyenné tesz, valamivé tesz, valamivel ellát.
<u>Álvisszaható igékhez hasonló igék képzői:</u>		
-kodik/-kedik/-ködik	*Ügyészkedik, erősködik*	Valamiként, valamilyenként működik, cselekszik, viselkedik.
-skodik/-skedik/-sködik	*Atyáskodik, remetéskedik, mérnökösködik*	
-od(ik)/-ed(ik)/-öd(ik)	*Okosodik, sötétedik, hűvösödik*	Valamilyenné válik.
-ul/-ül	*Sárgul, szépül*	

Igenévképzők

A főnévi igenév képzője:	**Példa**
-ni(-ani/-eni)/-n-(-an-/-en-)/-nni/-nn-:	***hallgatni, mondani, felejteni, mosnom.***
A melléknévi igenév képzői:	
folyamatos**:** *-ó/-ő:*	***olvasó, éneklő***
befejezett: *-t/-tt (-ott/-ett/-ött*	***eladott, zárt.***
beálló történésű**:** *-andó/ -endő*	***elolvasandó, elvégzendő***
A határozói igenév képzői:	
-va/-ve; -ván/-vén	*sírva, kérve; tudván, kérvén*

	ALAPSZÓFAJOK	**VISZONYSZÓK** a) *morfológiai természetű szerkezetben megjelenők (toldalékértékűek)*	b*) nem morfológiai természetű szerkezetekben megjelenők (nem toldalékértékűek)*
SZÓFAJ	ige, főnév, melléknév (számnév), határozószó, névmások, igenevek	névutó, névutómelléknév, segédige, segédigenév, igekötő	névelő, tagadószó, partikula, kötőszó
SZÓÖSSZETÉ-TEL	szerves, szintaktikai típusú	szerves, morfológiai típusú összetételek (alapszófaj + toldalékértékű viszonyszó): pl. *délelőtt, földönkívüli, kivolta, megettem,*	a szervetlen összetételek egy része – nem toldalékértékű viszonyszó +lexéma: pl. *nemrég, egyszercsak,*

	összetételek (két vagy több alapszófaj grammatikai kapcsolata) (pl. *mennydörög, versolvasás, lenszőke, bentlakás, újságolvasás, többé-kevésbé, itt-ott* stb.)	*(gömbforma)* (a korábbi nyelvtanokban átmeneti típusok)	*máris, úgyhogy* (+ *bárki, akárhány* stb.) – két nem toldalékértékű viszonyszó: pl. *mivelhogy, ámbár, merthogy* stb.

Az ige jelei

Kijelentő mód	**ø**	**Feltételes mód**	**-na, -ne, -ná, -né**	**Felszólító mód**	**-j**
Jelen	Ø	*Jelen*	Ø	*Jelen*	-j
Múlt	-t, -tt	*Múlt*	+ volna	-	-
Jövő	-fog	-	-	-	-

A határozott ragozás		
E/1.	**-m**	kér**em**, vár**om**
E/2.	**-d/-dd**	kér**ed**, vár**od**, e**dd**, sző**dd**
E/3.	**-ja, -i, -a/-e, -∅**	vár**ja**, kér**i**, várt**a,** kért**e**, várná∅
T/1.	**-nk, -uk/-ük, -nók/-nők, -juk/-jük**	kérné**nk**, várt**uk**, kért**ük,** vár**nók**, kér**nők;** vár**juk**, kér**jük**
T/2.	**-tok/-tek, -játok, -itek, -átok, -étek**	várná**tok**, kérné**tek**, vár**játok,** kér**itek**, várt**átok**, kért**étek**
T/3.	**-k, -ják, -ik, -ák, -ék**	várná**k**, vár**ják**, kér**ik**, várt**ák**, kért**ék**

Az általános ragozás		
E/1.	**-k, -m,** **-lak/-lek**	várné**k**, vár**ok**, várj**ak**, várt**am**, kért**em** vár**lak**, kér**lek**

E/2.	**-sz, -l, ∅**	vár**sz**, várná**l**, várt**ál**, várá**l**, várj**∅**
E/3.	**-∅, -on/-en/-ön**	vár**∅**, várna**∅**, várj**on**, kérj**en**, törj**ön**
T/1.	**-nk/-unk/-ünk**	várná**nk**, vár**unk**, kér**ünk**
T/2.	**-tok/-tek/-tök**	vár**tok**, kér**tek**, tör**tök**
T/3.	**-nak/-nek, -k**	vár**nak**, kér**nek**, várt**ak**, kért**ek**

Az ikes ragozás		
E/1.	**-m**	alsz**om**, eszem.
E/2.	**-l**	alsz**ol**, esz**el**.
E/3.	**-ik/-k/-ék**	alsz**ik**, aludné**k**, aludj**ék**
T/1.	**-nk/-unk/-ünk**	esz**ünk**, alsz**unk**
T/2.	**-tok/-tek/-tök**	alusz**tok**, esz**tek**
T/3.	**-nak/-nek, -k**	alsza**nak**, esz**nek**

	Tisztán ikes igék		**Nem tisztán ikes igék**		**Iktelen igék (összevetésként)**	
	***S/sz/z/dz* tövű**	**Nem ilyen**	***S/sz/z/dz* tövű**	**Nem ilyen**	***S/sz/z/dz* tövű**	**Nem ilyen**
Kijelentő mód	*eszem*	*lakom (lakok)*	*akadozok*	*hazudok*	*olvasok*	*írok*
	eszel	*(lakol) laksz*	*akadozol*	*hazudsz*	*olvasol*	*írsz*
	eszik	*lakik*	*akadozik*	*hazudik*	*olvas*	*ír*
Felszólító mód	*(egyem) egyek*	*(lakjam) lakjak*	*akadozzak*	*hazudjak*	*olvassak*	*írjak*
	egyél	*lakj[ál]*	*akadozz[ál]*	*hazudj[ál]*	*olvass[ál]*	*írj[ál]*
	(egyék) egyen	*(lakjék) lakjon*	*akadozzon*	*hazudjon*	*olvasson*	*írjon*
Feltételes mód	*(enném) ennék*	*(laknám) laknék*	*akadoznék*	*hazudnék*	*olvasnék*	*írnék*
	ennél	*laknál*	*akadoznál*	*hazudnál*	*olvasnál*	*írnál*
	(ennék) enne	*(laknék) lakna*	*akadozna*	*hazudna*	*olvasna*	*írna*

Névszóragozás

Egy birtokra utaló birtokos személyragozás/jelezés		
E/1.	**-m**	házam, padom, álmom, vödröm
E/2.	**-d**	házad, padod, álmod, vödröd
E/3.	**-a/-e, -ja/-je**	háza, padja, álma, vödre
T/1.	**–unk/-ünk**	házunk, padunk, álmunk, vödrünk

T/2.	**–tok/-tek/-tök**	házatok, padotok, álmotok, vödrötök
T/3.	**–uk/ük, -juk/-jük**	házuk, padjuk, álmuk, vödrük
Több birtokra utaló birtokos személyragozás/jelezés		
E/1.	**aim/-eim, -jaim/-jeim**	házaim, kertjeim, álmaim
E/2.	**–aid/-eid, -jaid/-jeid, -id**	házaid, kertjeid, álmaid
E/3.	**–ai/-ei, -jai/-jei, -i**	házai, kertjei, álmai
T/1.	**–aink/-eink, -jaink/-jeink**	házaink, kertjeink, álmaink
T/2.	**–aitok/-eitek, -jaitok/-jeitek**	házaitok, kertjeitek, álmaitok, vödreitek
T/3.	**–aik/-eik, -jaik/-jeik**	házaik, kertjeik, álmaik

A főnév ragjai	
1. Alanyeset (nominativus)	**-∅**
2. Tárgyeset (accusativus)	**-t**
3. Birtokos eset (genitivus)	**-nak/-nek**
4. Részes eset (dativus)	**-nak/-nek**
5. Bentlevés eset (inessivus)	**-ban/-ben**
6. Behelyezés eset (illativus)	**-ba/-be**
7. Kihelyezés eset (elativus)	**-ból/-ből**
8. Rajtalevés eset (superessivus)	**-n, -on/-en/-ön**
9. Ráhelyezés eset (sublativus)	**-ra/-re**
10. Lehelyezés eset (delativus)	**-ról/-ről**
11. Ottlevés eset (adessivus)	**-nál/-nél**
12. Közelítés eset (allativus)	**-hoz/-hez/-höz**
13. Távolítás eset (ablativus)	**-tól/-től**
14. Határeset (terminativus)	**-ig**
15. Mód- és állapoteset (essivus-formalis)	**-ként**
16. Eredményeset (translativus-factivus)	**-vá/-vé**
17. Eszköz- és társeset (instrumentalis-comitativus)	**-val/-vel**
18 Ok- és céleset (causalis-finalis)	**-ért**
19. Osztóeset (distributivus)	**-nként**
20. Együtteset (sociativus)	**-stul/-stül**
21. Állapoteset (essivus-modalis)	**-ul/-ül**
22. Módeset (formalis)	**-képp, -képpen**
23. Időeset (temporalis)	**-kor**
24. Ismétlődő időeset (distributiv-temporalis)	**-nta/-nte**

A **toldalékok fajtái**

K É P Z Ő	**igeképzők** *(zöld +-ell, dob +-ol, só +-z)* **főnévképzők** *(szép +-ség, olvas +-ás, magyar+-ász)* **melléknévképzők** *(nagy étték+-ű, arany +-os, ujj +-nyi, kert +-i)* **számnévképzők** *(harm +-adik, öt +-öd)* **igenévképzők** *(úsz+-ni, szaladgál+-ó /gyerek/, ér+-ett /gyümölcs/, megír+-andó /lecke/ nevet+-ve)*
K	**a múlt idő jele:** *-t,-tt (kér +-t, főz +-ött)* **a feltételes mód jele:** *-na, -ne, -ná, -né* és változatai *(ad +-na, ad +-ná,* *i +-nna, i +-nná)* **a felszólító mód jele:** *j* és változatai *(kér+ j, té+-gy, jö+ jj, hi+-ggy, fus+-s,* *te + O +dd)*
J E L E K	**a többes szám jele:** *-k (ceruzá +-k, füzet +-ek)* **birtokos személyjelek:** ***-m, -d,-al-e,*** *ja/ je (ceruzá+-m, ceruzá+-d stb.)* *-unk/ünk, -tok/-tek/-tök, -uk/-ük, juk/ jük (füzet+-ünk, füzet+-etek stb.)* **birtokjel:** *-é (Kati+-é)* **birtoktöbbesíto jel:** *-i, -ai, -ei, jai, jei (építő+-i, rokon+-ai, kert+jei* **a fokjelek:** a középfok jele: *-bb (kedves + -ebb)* a felsőfok jele: *leg-+-bb (leg- + kedves + -ebb)* a túlzófok *jele: legesleg- + -bb (legesleg- +kedves + -ebb)* **kiemelője/:** *-ik (fényesebb +-ik, nagyobb +-ik)*

R A G O K	**igei személyragok:** *-k, -m (vár+-ok, vár+-om)* *-1, -sz, -d, 0 (játsz+-ol, vár+-sz, vár+-od, vár+O)* *0, -i, ja (vár, néz+-i, vár+ ja)* *-unk/-ünk, -juk/-jük (vár+-unk, vár+-juk)* *-tok/-tek/-tök, játok, -itek (vár+-tok, vár+ játok, néz+-itek)* *-nak/-nek, ják/-ik (vár+-nak, vár+-ják, kér+-ik)*
	a tárgy ragja: *-t (sütemény+-t)* **a birtokos jelző ragja:** *-nak/-nek (a fiúk+-nak a labdája)* **határozóragok:** *-ban/-ben, -bal-be, -ból/-ből, -n/-on/-en/-ön, -ra/-re, -ról/-ről,* *-nál/-nél, -hoz/-hez/-höz, -tót/-t61, -val/-vel, -kor (ház+-ba, ház+-on); -an/-en (szép +-en), -ul/-ül (magyar+-ul), -lag, /-leg (emberi +-leg)*

Az igéhez járuló jelek	
Időjelek	A jelen idő jele: **Ø** (vár)
	a múlt idő jele: **-t, -tt** (vár-**t**, üt-ö**tt**)
	a jövő idő: **ni fog** (vár**ni fog**)
Módjelek	a kijelentő mód jele: **Ø** (vár)
	a feltételes mód jele: **-na, -ne, -ná, -né** (lát-**na**, üt-**ne**, lát-**ná**, üt-**né**)
	a felszólító mód jele: **-j** (vár-**j**)

A főnév jelei	
Többes szám jelei	általános többesjel: **-k** (háza **k**)
	heterogén többesjel: **-ék** (szomszéd-**ék**)
	birtoktöbbesítő jel: **-i** (Péter -é-**i**)
Birtokos személyjel	**-m** (könyv-e**m**); **-d** (könyv-e**d**) **-nk**, **-a, -e, -ja, -je** (ablaka-**a**, könyv**e**, ceruzá-**ja**, bicikli-**je**) **-unk, -ünk** (ceruzá- **nk**, ablak-**unk**, künyv- **ünk**) **-tok, -tek, -tök** (ceruzá-**tok**, könyv-**etek**)

	-uk, -ük, -juk, -jük (ablak-**uk**, könyv-**ük**, ceruzá-**juk**)
Birtokjel	**-é** (Péter-**é**, ház-**é**)

A melléknév jelei	
Fokjelek	alapfok: : **Ø** (zöld)
	középfok: **-bb** (zöld-e**bb**)
	felsőfok: **leg-** + **-bb** (**leg**-zöld-e**bb**)
	túlzófok: **legesleg-** + **-bb** (**legesleg**-zöld-**ebb**)
Kiemelő jel	**-ik** (szebb-**ik**)

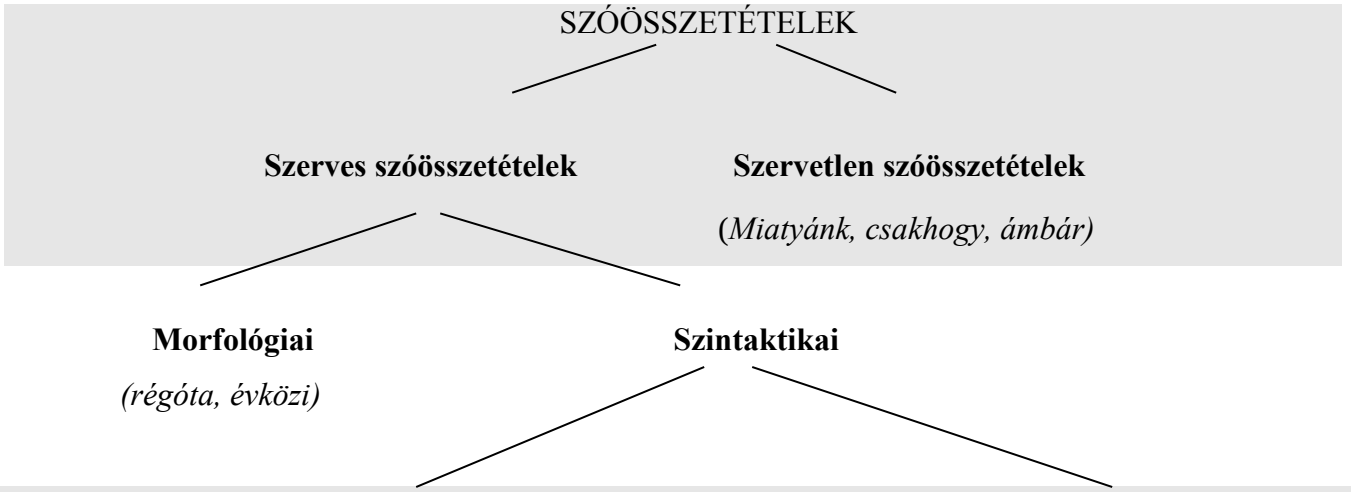

Alárendelő összetételek:

- **alanyos szóösszetételek** *(napsütötte, nyakatekert*)
- **tárgyas összetételek** (*lábtörlő, egyetért)*
- **határozós összetételek** (*magasugrás, célbadobás)*
- **jelzős szóösszetételek** (*tejfölösszájú, tízperc*)
- **jelentéstömörítő szóösszetételek** (*patyolatfehér*)

Mellérendelő összetételek:

- **Valódi mellérendelő összetételek** *(búbánat, apraja-nagyja*)
- **Ismétléses mellérendelések** *(alig-alig, nőttön-nő)*
- **Ikerszók** (*ugrabugrál, fidres-fodros*)

Velcsov Mártonné. A szóösszetétel //A mai magyar nyelv. Szerk.: Rácz Endre. – Budapest: Tankönyvkiadó, 1974. 151-164.o.

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK

1. A betűszók.

2. A birtokos személyjelek.

3. A disztribúció.

4. A fokozás kategóriája.

5. A főnevek ragjai.

6. A főnévi alakok morfémaszerkezete.

7. A főnévi igenév személyragozása.

8. A hangzóhiányos változatú igetövek.

9. A jelek általános jellemzői.

10. A jelöltség kérdése az összetételekben.

11. A képzők alaktani problémái.

12. A képzők általános jellemzői.

13. A képzők csoportjai az alapszó és a származékszó szófaja szempontjából.

14. A képzők fajtái.

15. A kötött morfémák.

16. A magánhangzós végű többalakú névszótövek.

17. A magyar főnév szótári alakja.

18. A magyar ige szótári alakja.

19. A mássalhangzós végű többalakú névszótövek.

20. A melléknevek és számnevek ragjai.

21. A mellérendelő összetételek.

22. A módparadigma.

23. A morfémák jelentés.

24. A morfémára bontás problémái.

25. A morfémaszerkezetek.

26. A morfológia tárgya.

27. A morfológiai típusú összetételek.

28. A mozaikszók.

29. A népetimológia.

30. A névszó grammatikai kategóriái.

31. A névszói birtokjel.

32. A névszói jelek.

33. A névszói többes szám jelei.

34. A névszók ragjai.

35. A névszóképzők.

36. A névszóragozás rendszere.

37. A ragok általános jellemzői.

38. A szabad morfémák.

39. A szabályostól eltérő morfémaszerkezetek.

40. A szavak tőtani besorolásának problémái.

41. A személyes névmások alakkiegészülései.

42. A szerves összetételek.

43. A szervetlen összetételek.

44. A szintaktikai típusú összetételek.

45. A szintetikus igealakok morfológiai szerkezete.

46. A szóhasadás.

47. A szóképzéssel kapcsolatos fogalmak.

48. A szóösszetétel fogalma, jellemzői.

49. A szóösszevonás.

50. A szórövidülés és továbbképzése.

51. A szuffixumok sorrendje.

52. A toldalékok jelentése, alakja.

53. A toldalékok osztályozása a tőhöz viszonyított helyzet alapján.

54. A toldalékok osztályozása alakjuk szerint.

55. A tőmorféma alaki önállósága.

56. A tőmorféma.

57. A tulajdonnevek köznevesülése.

58. A zéró morféma a névszói paradigmában.

59. A zéró morféma az igei paradigmában.

60. A zéró morféma és a grammatikai kategóriák.

61. Abszolút és relatív tőmorfémák.

62. Az alárendelő összetételek.

63. Az általános igei személyragozás.

64. Az alternáció típusai.

65. Az analitikus igealakok morfémaszerkezete.

66. Az előhangzó.

67. Az elvonás.

68. Az határozott igei személyragozás.

69. Az időparadigma.

70. Az ige grammatikai kategóriái.

71. Az ige szám- és személyparadigmája.

72. Az igei jelek.

73. Az igeidő kategóriája.

74. Az igeképzők.

75. Az igemód kategóriája.

76. Az igenév-ige személyragozása.

77. Az igenévképzők.

78. Az igeragozás rendszere.

79. Az ikerítés.

80. Az ikes ragozás

81. Az n-es változatú igetövek.

82. Az összetett szó morfológiai felépítése.

83. Az st~s, szt~sz és t~s változatú igetövek.

84. Az sz-es és d-s változatú igetövek.

85. Az sz-s és z-s változatú igetövek.

86. Egyalakú ige- és névszótövek.

87. Grammatikai alak, grammatikai jelentés, grammatikai kategória.

88. Keverék, illetve egyedi típusú névszótövek

89. Nem szegmentálható szóalakok.

90. Sajátos és hiányos ragozású igék.

91. Szótári és nem szótári tőmorfémák.

92. Többalakú igetövek.

93. Többalakú névszótövek.

94. Többalakú v-s igetövek.

95. Többalakú v-s névszótövek.

A FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM JEGYZÉKE

1. A magyar nyelv könyve. Szerk.: A. Jászó Anna. – Budapest: Trezor Kiadó, 2004.

2. A magyar nyelv rétegződése I–II. Szerk.: Kiss Jenő–Szűts László. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1988.

3. A mai magyar nyelv rendszere I–II. Szerk.:Tompa József. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1961.

4. A mai magyar nyelv. Szerk.: Rácz Endre. – Budapest: Tkk., 1968.

5. Adamikné Jászó Anna–Hangay Zoltán. Nyelvi elemzések kézikönyve. –Szeged: Mozaik Oktatási Stúdió, 1999.

6. Antal László. A formális nyelvi elemzés. – Budapest: Tkk., 1964.

7. Antal László: A formális nyelvi elemzés. Gondolat Kiadó, Budapest, 1964.

8. Antal László: A jelentés világa. Magvető Kiadó, Budapest, 1978.

9. Antal László. A magyar esetrendszer. // NytudÉrt. 29. sz., 1961. – 57–77.

10. Bachát László–Benkő László–Chikán Zoltánné. Leíró magyar nyelvtani gyakorlófeladatok. – Budapest: Tkk., 1983.

11. Balázs Géza. Érettségi témakörök, tételek. Magyar nyelvi gyakorlófeladatok. – Budapest: Corvina Kiadó, 1996.

12. Balázs Géza. Magyar nyelvhelyességi lexikon. – Budapest: Corvina Kiadó, 2001.

13. Balogh Judit. A névszóragozás // Magyar grammatika. Szerk.: Keszler Borbála. – Budapest: Nemzeti Tkk., 2000. – 183–208.

14. Benkő Loránd: A magyar fiktív (passzív) tövű igék. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1984.

15. Berrár Jolán. A magyar esetrendszer vizsgálati módjáról // MNy. LIX/4. – 430–439.

16. Berrár Jolán: Morfológiai szerkezetek – szintaktikai szerkezetek. //MNy. 71 [1975]: 35–40.

17. Bokor József: Szóalaktan. In: A magyar nyelv könyve. Szerk.: Adamikné Jászó Anna. – Budapest, Trezor Kiadó, 1994. 234–71.

18. Dr. H. Tóth István–Radek Patloka. Elemzési feladatok a magyar nyelvtani ismeretek erősítésére. – Prága, Károly Egyetem Filológiai Fakultásának Közép-európai Stúdiumok Szakcsoportja, 2000.

19. Elekfi László. Magyar ragozási szótár. – Budapest:Az MTA Nyelvtudományi Intézete, 1994.

20. Elekfi László. Magyar szavak ragozási paradigmái és a ragozási szótár // Műhelymunkák 4. sz. – Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézete, 41–70. o.

21. Fabó Kinga: A szófajváltás. //Nyr. 108 [1984]: 360–9. o.

22. Fejezetek a magyar leíró nyelvtan köréből. Szerk.: Rácz Endre. – Budapest: Tkk., 1989.

23. Grammatikai gyakorlókönyv. Szerkesztette: Lakatos Ilona. – Budapest: 2006.

24. K. Balogh Judit: A t végű igék felszólító módjáról. In: Emlékkönyv Szathmári István hetvenedik születésnapjára. Szerk.: Laczkó Krisztina. – Budapest: ELTE, 1995. – 29–34. o.

25. Kenesei István: A toldalékmorfémák meghatározásáról. //Nyr. 122 [1998]: 67–80. o.

26. Keszler Borbála: Képző-e a -hat/-het? // Nyr. 121 [1997]: 86–90. o.

27. Kiefer Ferenc. Alaktan // É-Kiss–Kiefer–Siptár. Új magyar nyelvtan. – Budapest: Osiris, 1998. – 187–289. o.

28. Kiefer Ferenc: Az alaktani kutatások újabb lehetőségei. // NéprNytud. 36 [1995]: 165–75. o.

29. Kónyi Sándor. A magyar főnevek elemzése // ÁNyT., 3. – 131–43. o.

30. Kugler Nóra: Az igeragozás. //Nyr. 121 [1997]: 436–52. o.

31. Lengyel Klára. Átmeneti kategóriák a nyelv különböző szintjein. //Nyr. 119 [1995]: 310–33. o.

32. Lotz János A magyar -É morféma // Szonettkoszorú a nyelvről. – Budapest: Gondolat Kiadó, 1976. – 191–6. o.

33. Lotz János. A magyar nyelv grammatikai kategóriái. //NytudÉrt. 83. sz., 1974. 344–7. o.

34. Lotz János: A személy, szám, viszonyítás és tárgyhatározottság kategóriái a magyarban. //NytudÉrt. 58. sz., 1967. 249–59. o.

35. Magyar értelmező kéziszótár. Főszerk.: Pusztai Ferenc. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 2003.

36. Magyar grammatika. Szerk.: Keszler Borbála. – Budapest: Nemzeti Tkk., 2000.

37. Magyar leíró nyelvtani segédkönyv. Szerk.:Faluvégi Katalin–Keszler Borbála–Laczkó Krisztina. – Budapest: Tkk., 1994.

38. Mai magyar nyelvi gyakorlófeladatok. I.. Szerk.: Keszler Borbála. –Budapest: Nemzeti Tkk., 1994.

39. Melcsuk I. A. A magyar főnév birtokos személyragjainak morfológiai felépítéséről // MNy. LXI/2. – 264–275. o.

40. Nyelvművelő kézikönyv I–II. Szerk.: Grétsy László–Kovalovszky Miklós. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1980.

41. Nyelvművelő kéziszótár. Szerk.: Grétsy László–Kemény Gábor. – Budapest: Auktor Könyvkiadó, 1996.

42. O. Nagy Gábor–Ruzsiczky Éva. Magyar szinonimaszótár. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1978.

43. Papp Ferenc. A magyar főnév paradigmatikus rendszere. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1975.

44. Papp Ferenc. A magyar főnévragozás három modellje //MNy. LXII/2. – 194–206. o.

45. Papp Ferenc. A magyar nyelv szóvégmutató szótára. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1994[2.]

46. Papp István. A magyar nyelv szerkezete // Nyr. 83/4. – 451–64. o.

47. Pete István: A szóképzés kompozicionális jellegéről.// Nyr. 121 [1997]: 470–75. o.

48. Pete István: Az inkorporáció kérdéséről a magyarban. //Nyr. 121 [1997]: 62–71. o.

49. Rácz Endre. A birtokos személyragozásnak a birtok többségét kifejező alakrendszere // Tanulmányok a mai magyar nyelv szófajtana és alaktana köréből. Szerk.: Rácz Endre–Szatmári István. – Budapest: Tkk., 1974. – 135–149. o.

50. Rácz Endre. A grammatika szerepe az anyanyelvi nevelésben // MNy. 81/2.(1985) – 258–266. o.

51. Rácz Endre. A mai magyar nyelv változásai // MNy. 83/1. – 1–7. o.

52. Strukturális magyar nyelvtan. Szerk.: Kiefer Ferenc. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1992.

53. T. Somogyi Magda. Toldalékrendszerünk vitás kérdései. – Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2000.

54. T. Somogyi Magda: A passzív igetövek leíró vizsgálata a magyarban. //NytudÉrt. 125. sz., 1987.

55. Takács Etel–Rácz Endre. Kis magyar nyelvtan. – Budapest: Gondolat Kiadó, 1996.

56. Tanulmányok a magyar nyelvről. Szerk.: H. Varga Gyula. – Eger: Az EKTF Tudományos Közleményei, 1998.

57. Tanulmányok a mai magyar nyelv szófajtana és alaktana köréből. Szerk.: Rácz–Szatmári. – Budapest: Tkk., 1974.

58. Tompa József. A névszói viszonyragozás // MMNYR. I. / Szerk.:Tompa József. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1961. – 552–586. o.

59. Tompa József. Öten típusú számnévi alakulataink mai használata // Nyr. 100/1. – 129–136. o.

60. Tompa József. Ragozástanunk vitatott kérdései és nyelvtani oktatásunk // Nyr. 88/4. – 439–49. o.

61. Új magyar nyelvtan. Szerk.: Kiefer Ferenc. – Budapest: Osiris Kiadó, 1998.

62. Újabb fejezetek a magyar leíró nyelvtan köréből. Szerk.: Keszler Borbála. – Budapest: Tkk., 1992.

63. Velcsov Mártonné. A szóelemek általános kérdései. In: Rácz Endre (szerk.): A mai magyar nyelv. Tankönyvkiadó, Budapest, 1988[7]. 85–113. o.

***

1.Безпоязко О. К. – Городенська К. Г. – Русанівський В. М. Сучасна українська літературна мова. Підручник для студентів філологічних факультетів вузів. – К.: Вища школа, 1993.

2.Ганич Д. І.–Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. – К.: Вища школа, 1985.

3.Грищенко А. П. і др. Сучасна українська літературна мова. – К.: Вища школа, 1997.

4.Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1990.

5.Майтинская, К. Венгерский язык I–II. – Москва: 1955, 1959.

6.Розумик Т. – Венжинович Н. Морфологія сучасної української літературної мови. Методичні розробки практичних занять для студентів українського відділення філологічного факультету. – Ужгород: «Патент», 2002.

7.Сучасна українська мова / За заг. ред. О.Д. Пономарева. – К.: Либідь, 1997.

8.Українська мова: Енциклопедія. – К.: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2000.